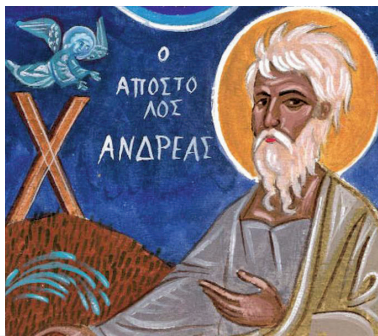

ПОГЛЯД

**АНДРІЙ
ПЕРВОЗВАННИЙ**
стор.3

ЛІТЕРАТУРА

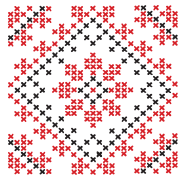
**РОЗМОВА
ПРО ПОЕЗІЮ**
стор. 5

МИСТЕЦЬКА
РОДИНА

**СВІТЛО
ФОЛЬКЛОРИСТА**
стор. 8-9

Загальнодержавна українська газета

КУЛЬТУРА І ЖИТТЯ

№50 | 14 грудня 2018

Заснована в січні 1913 Гнатом Хоткевичем

ISSN 2519-4429

**«ГЕТЬ ВІД
МОСКВИ!»** –
ГАСЛО
«ПРОСВІТИ»
І ПРЕЗИДЕНТА

150

1868 – 2018

стор. 2

482015719400131 50

НАШ ІНДЕКС 60969

ПЕРЕДПЛАТНА ЦІНА НА 2019 РІК: 6 МІСЯЦІВ – 210,42 ГРН; 12 МІСЯЦІВ – 420,84 ГРН

Фотозбірка Євгена БУЖЕТА

150-РІЧЧЯ ТОВАРИСТВА «ПРОСВІТА»: ВИЗНАЧНА ДАТА УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

8 грудня 1868 року у Львові було засновано Товариство «Просвіта», – найдавнішу громадську організацію України.

За останні майже 30 років діяльності відродженої «Просвіти», найважливішими в її роботі стали: боротьба за утвердження незалежності України, популяризація української мови та традицій, формування національної свідомості та української ідентичності широких верств населення.

150-річчя Товариства відзначили за участі Президента України Петра Порошенка у Львівській опері. Урочистий академії передувало покладання квітів до пам'ятників Просвіті й Тарасові Шевченку.

Петро Порошенко у вітальній промові доволі детально розповів про своє бачення минулого, сьогодення і майбутнього України. Подаємо головні тези з промови Президента.

ПРО «ПРОСВІТУ»

Нас збирав у цій залі визначна дата. Рівно 150 років тому, 8 грудня 1868 року у Львові було засноване Товариство «Просвіта». Абсолютно без перебільшення можна сказати, що ця дата і ця назва завжди вписані в історію державотворення. Бо та подія означала створення нашої національної домівки поверх тогочасних кордонів, коли наша Вітчизна була ще поділена між різними імперіями. Імперії згодом впали. А ми були, ми, українці, є і ми будемо.

«Єдність українського народу від Карпат по Кубань та його окремішність від народів польського та російського», – кредо діяльності «Просвіти». Від нього Товариство не відступило ні на йоту. І не дарма 150 років «Просвіти» так перегукується зі століттям Злуки, що наближається.

«Просвітляни» – тисячі вчителів, панотців, студентів, лікарів, підприємців, службовців, які дали нам приклад того, що не слова, а віра й тяжка праця творять націю та державу.

Зусиллями діячів Товариства зводилися на ноги українське громадянське суспільство, народжувалася сучасна нація: засновувалися різноманітні спілки та рухи, масово відкривалися бібліотеки, школи та публічні читальні, працювали курси навчання для неписьменних, друкувалися книги та підручники. Було започатковано діяльність народного театру, музеїв та друкарень, різних курсів і шкіл. Проводилися народні свята, з'їзди і краєзнавчі походи. Вихована «Просвітою» патріотична молодь готувалася

взяти до рук зброю для боротьби за незалежність України.

ПРО АРМІЮ

На збережених і переданих новому поколінню історичних прикладах героїзму в боротьбі за незалежність України вчимо зараз і нову українську армію, нові Збройні Сили, справжнє патріотичне українське військо. В Україні є нова армія – добре підготовлена, оснащена зброєю, професійна, патріотична, з умінням достатнім, щоб стримати російську агресію. Вона вже входить до числа найкращих армій Європи, переходить на стандарти НАТО, набуває досвіду й уміння перемагати.

Цього року офіційним вітанням наших Збройних Сил стало: «Слава Україні! Героям слава!». Це неймовірна гордість, яку ти відчуваєш за свій народ. Ці слова об'єднують нас з усіма поколіннями, які боролися за самостійну Україну.

ПРО ТАК ЗВАНУ «ДРУЖБУ» З РОСІЄЮ

Є певний символізм у припиненні, нарешті, дії Договору про так звану дружбу з Росією. Відповідний закон я вніс до Верховної Ради, він був проголосований і мною буде підписаний. Це історична подія. Як і вихід із СНД.

За останні роки в Україні проведено декомунізацію з масовим «ленінопадом» і заборонаю комуністичної партії, яка винна в Голодоморі, Великому терорі, денационалізації та багатьох інших злочинах.

Кілька років тому, за моєї ініціативи, нарешті, на державному рівні ми визнали армію УНР та УПА учасниками національно-визвольних змагань. А Верховна Рада кілька днів тому ухвалила законопроект, згідно з яким борцям за незалежність України у ХХ столітті присвоєно офіційний, державний статус учасників бойових дій – на рівні з тими ге-

роями, які нині боронять країну від російської агресії. Ще чотири роки тому складно було уявити собі, що це може бути зроблено.

ГЕТЬ ВІД МОСКВИ!

Завдяки перемозі Революції Гідності Україна зробила вирішальний крок до свого майбутнього. Високопосадовці ЄС, лідери країн-партнерів і союзників не раз наголошували, що за чотири роки Україна наблизилася до Євросоюзу більше, ніж за попередні двадцять три.

Слова Миколи Хвильового: «Геть від Москви! – Дайош Європу». «Геть від Москви!» – це безвіз, який є рубіконом, остаточне «прощай» Російській імперії та Радянському союзу. Вже стали мемом слова, які я в день запровадження безвізу виголосив у своїй промові на Європейській площі: «Прощай, немытая Россия!».

Добре ілюструє слова «Геть від Москви!» і Угода про асоціацію з Євросоюзом, яку я підписав у перший місяць перебування на посаді, тією ручкою, яку Президент Литви Даля Грібаускайте привезла з Вільнюсу.

«Геть від Москви!» – це Томос. «Геть від Москви!» – це сильна українська армія. «Геть від Москви!» – це відмова від російського газу. Що дозволило нам виграти 4,5 млрд. доларів у російського «Газпрому». Чомусь попередня влада боялася йти на ці кроки... «Геть від Москви!» – це українськомовний культурний продукт. «Геть від Москви!» – це повернення до власної історії. «Геть від Москви!» – це є моя пропозиція, яка внесена до Верховної Ради із закріплення курсу до ЄС та НАТО в Конституції України, як невідворотного процесу.

ПРО ТОМОС

Томос про автокефалію – це ще один Акт проголошення незалежності України. І саме тому це так важливо. І не тільки для майбутніх чи сучасних вірних цієї

церкви. Це важливо для кожного українця. Бо ми з вами ще один стовп української незалежності створюємо.

Всі розуміють, що автокефалія це є державницьке питання, це питання нашої незалежності. Врешті-решт, це є питання нашої національної безпеки. Саме під цим кутом слід розглядати інші аспекти гуманітарної політики, які віддаляють нас від імперії, від колоніального минулого, які зміцнюють національну ідентичність.

Кілька років тому розпочалися переговори зі Вселенським Патріархом Варфоломієм. Маємо результат. Його Всесвятість і Синод підтвердили незаконність анексії Київської митрополії Московією, що сталася ще в XVII столітті. Це було незаконно і неканонічно. Вони, як і ми, не визнають жодних претензій РПЦ на Україну.

Рішення про надання автокефалії православній церкві України – ухвалено. Томос, грамоту, яка це підтверджує – написано. Об'єднавчий собор – призначено. І зараз колосальна відповідальність лягає на ієрархів церков.

І держава, і я як Президент свою справу зробили. Можливо навіть більше, ніж могли. І його Всесвятість Варфоломії свою справу зробив. Можливо навіть більше, ніж міг, враховуючи той шалений тиск і погрози, які сьогодні йому надходять з Москви.

Після того, як Синод Вселенського Патріархату ухвалив рішення щодо надання автокефалії українській церкві, в Росії негайно була скликана рада безпеки РФ з одним питанням – загроза Російській православній церкві в Україні. Я впевнений у тому, що українці самі дадуть собі раду без вказуючого перста з Москви, від президента Росії і від Кирила. Для українців є неприйнятним, коли в храмах відбуваються молитви за російську владу, за російських військових, які щоденно вбивають українців. Це неможливо прийняти і не приймемо.

ПРО «КВОТИ», КІНО І КНИГОВИДАННЯ

Пам'ятаєте, які дискусії точилися при прийнятті закону про мовні квоти на радіо і телебаченні, як говорили і про недостатню кількість українського продукту, і про його нібито «неформат». У 2013 році частка україномовних пісень на радіостанціях становила менше 5%, тепер – 55%, і це навіть дещо більше, ніж вимагає закон.

Українці почали слухати українські пісні. Українські співаки та музиканти виявилися спроможними швидко задовольнити суспільний попит. А мова наша українська просто стала модною

на радіо. Після першого вдалого кроку, пов'язаного з радіо, почали вирішувати мовне питання і на телебаченні. Підсумки підбивати зарано, але прогрес – очевидний.

Після ухвалення законів на підтримку кінематографу почало відроджуватися вітчизняне кіно, і відроджується воно саме українською мовою. Цей ренесанс стає можливим завдяки фінансовій підтримці держави, а також завдяки талановитим митцям, режисерам, акторам, які отримали можливість для реалізації творчого потенціалу в найрізноманітніших жанрах.

Особливі зусилля докладаємо до створення патріотичних кінострічок. Бо нам є про що знімати, є героїзм українського війська, є щирість і відкритість українських волонтерів, є, насправді, вчинки українських громадян вселенського масштабу.

Книговидання українською мовою також почало активно розвиватися, чому сприяло, зокрема, й рішення про обмеження ввезення в Україну книг із Росії.

ПРО МОВУ

Не вкладається в голову, як же сталося, що вже в незалежній Україні українській мові пробиватися крізь вікові шари тотальної русифікації випало так важко? 23 роки ми не могли знайти шляхи, які б підтримували, забезпечували розвиток і захищали українську мову. Як у незалежній Україні міг бути ухвалений закон, що стоїть в одному логічному ряду з Валуєвським циркуляром та Емським едиктом?! Природно, що Конституційний Суд скасував той закон від 2012 року.

Верховна Рада в першому читанні ухвалила законопроект «Про забезпечення функціонування української мови як державної». Він дійсно потрібен, бо мова – це точно не тема для спекуляцій. Стратегічний для України закон має бути позбавлений будь-якої кон'юнктури. Закон про українську мову має бути на віки, на століття, на покоління українців.

Державна мова буде лише одна – це буде наша українська мова. Хоч, щоб ці слова почули і тут у Львові, і на Луганщині, і на Донеччині, і в Криму, і в Севастополі, в інших регіонах. Тому що ми єдина країна, а українська мова ще більше зміцнює дорогоцінну єдність української політичної нації. Історія вчить нас, що найбільша наша сила – у єдності. І саме вона є найефективнішою зброєю у протистоянні з ворогом.

«Тебе, Первозванного, знайшов Христос, як найкращого тайнослужителя, Андрію Славний, що повеління Його щиро по всьому світу проповідував, облітаючи, як на крилах, просвітив громади народів і сподобив землю своїм завітаням і благовістям Христовим.

У благай Господа, щоб подав нам велику ласку». «Цей тропар, – каже бессарабський знавець і пропагандист довокарелігійних звичаїв та обрядів Василь Григорович Швидкохід із Приднуав'я, – вчора лунав у православних церквах та храмах України»

ІСУС ХРИСТОС: «ІДІТЬ ЗА МНОЮ»

– Василю Григоровичу, багатьох цікавить одна церковна загадка. Серед дванадесятих релігійних празників три перехідних і дев'ять неперехідних...

– Даруйте, що перебиваю, мені зрозуміло, до чого ви хилите... Три празники – вербна неділя, вознесіння Христове і свята Трійця – не мають постійної дати, і відзначаються в день, який складеться, так би мовити, з часових лишок після дев'яти. Воскресіння Христове поза цією дванадцяткою, святкується самостійно як найголовніший празник, хоча також без постійної дати.

А от багато християн Бессарабії та й усієї України вважають, що день апостола Андрія, маючи постійну дату 13 грудня, міг би бути десятим празником, якби його приєднали до дев'ятки. Адже в православному світі він шанується мало не на рівні Великодня. До того ж, доля головних героїв однакова – обох розпіляли.

– То що Ви скажете на це?

– Скажу, що в таких міркуваннях людей є своя логіка. Але вона відрізняється від церковної. Церковники не припускають дуалізму, тобто празників з однаковою силою уві-

ЧУТКА ПРО СЛАВУ – ПОПЕРЕДУ СЛАВИ

рування в чудо. Бо, якби припустили, то довелося б придумати версію воскресіння апостола Андрія...

– Василю Григоровичу, у Ваших словах звучать нотки атеїзму. Чого б то?

– З ким поведешся (сміється)... Давайте все ж ближче до Біблії. В Євангелії від святого Матвія йдеться про те, як Ісус розпочинає служіння і вибирає Собі перших учнів. «З того часу Ісус почав проповідувати, промовляючи: «Покайтесь, бо наблизилось Царство Небесне!» Коли Ісус проходив біля моря, то побачив двох братів: Симона, названого Петром, та Андрія, брата його, які закидали сіті в море, бо були рибалками. І говорить їм: «Ідіть за Мною, і Я зроблю вас ловцями людей». Вони зараз же покинули сіті й пішли слідом за ним.

І, йдучи звідтіль, Він побачив інших двох братів: Якова, сина Зеведеєвого та Іоана, брата його, у човні із Зеведеєм, батьком їхнім, вони лагодили сіті свої, і покликав їх. Вони ж зараз, залишивши човен і батька свого, пішли слідом за Ним.

На них діяла Його божественність. Адже їм було відомо з чуток, що розійшлися по всій Галілеї та Сирії: до нього приводили немічних, хворих, і сновид, і розслаблених, і Він зцілював їх. Тому йшло за Ним багато народу з Галілеї, з Десятимістия, з Єрусалиму, з Іудеї та із Заїорданья.

Згодом до перших чотирьох учнів Він прикликав ще вісьмох: Пилипа, Варфоломія, Хому, Матвія, Якова Алфієва, Левія, прозваного Фаддеєм, Симона Кананїта та Іуду Іскарїота, який зрадив Його.

– Навіщо було брати Іуду, знаючи наперед, що він учинить такий злочин?

– Ісус не міг відступитися від пророцтва Святого Писання. Це був посил важкого утвердження християнства... В Євангелії від святого Луки сказано, що у травні 26 року по Різдва Христовому дванадцять апостолів були формально обрані Христом. Матвій додає: у березні 29 року їм була дана сила зцілення, і вони були послані парами на служіння, яке, мабуть, тривало з місяць. А в травні 30 року вони одержали завдання від Христа – проповідувати Євангелію по всій землі.

Бессарабці як практичні люди з достовірних джерел довідались, що апостоли спочатку не були свідомі того, для якої високої місії їх згуртували. Ними керували не наміри стати проповідниками, якими пізніше стали, а власні інтереси. Учні вірили, що Месія організує політичну світову імперію, в якій вони будуть адміністраторами.

А він говорив приказками та притчами, щоб справити на них враження, що Він не завжди точно мав на увазі те, про що говорив. Певний час Христос тримав Своїх учнів у здивованому стані. Якби він їм сказав усе прямо з самого початку,

то не відомо, чи були б вони зацікавлені слідувати за Ним.

Їх приголомшило, коли нарешті Він їм сказав, що не сидітиме на троні, а буде розпіятий на хресті. Проте вони далі думали, що це була якась притча. Навіть під час Святої Вечері вони ще цікавилися, хто з них матиме вищу посаду.

Тільки після Його воскресіння і зішестя Святого Духа вони почали розуміти, що Христос матиме Своє Царство Небесне і його трон буде в серцях людей.

– І звідки Ви усе це знаєте?

– Пірнати, друже, треба глибоко в книги. В книгах...

ШЛЯХ АНДРІЯ ПЕРВОЗВАННОГО

– Андрій – улюбленець жінок? Так вважають у Бессарабії?

– Така слава про нього лине вже третє тисячоліття. Він був невисокого зросту, мав міцну статуру, орлиний ніс...

– Як у бессарабців?

– Мав вродливе обличчя й ораторський хист. До того ж, одягався вишукано, що на той час було викликом консервативній моді. Тому на його виступи юрбами йшли жінки, про яких говорили, що вони серцем забезпечували вкорінення християнства. Не було випадку, щоб хтось із його слухачів не став щирим прихильником нової віри.

Одержавши прізвище Первозваний і будучи улюбленцем Христа, Андрій активно включився у місійно-онерську пропаганду вчення Спасителя. Він здійснив багато подорожей країнами Причорномор'я. Прибув і до північної частини північнопонтійського краю, де жили грецькі колоністи, які перші прийняли християнство. Серед міст і поселень було невелике місто Кілія, розташоване на лівому березі Дунаю.

З тутешніх апокрифів дізнаємося, що під час третьої подорожі Апостол поплив Дніпром у Скіфію і відвідав місця, де згодом виникне Київ. «Бачите гори, – каже він своїм учням, – на цих горах засяє благодать Божа, і буде великий город, і багато церков буде споруджено Господом». На місці його перебування поставили хрест і побудували храм на честь Андрія Первозванного.

За свідченням записів його супутників, від гір київських Апостол дійшов до озера Ільмень. Повернувшись у Херсонес, знову відвідав Боспор, звідти переплив у Понт і втретє побував у Синопі, де вже утвердилося християнство.

– Але ж мандрював він не сам, адже дороги були небезпечні?

– Так, бандитів споконвіку вистачало. Тому його супроводжували 70 учнів – однодумців. Поза всякими сумнівами, вони мали чим боронити Апостола і себе. В одному з апокрифів згадується, що під час проповідей у нього часто летіли каміння, курячі яйця і навіть якийсь

бруд. Але Андрій на це не зважав і голосніше продовжував говорити. Йому приписують фразу: «Що дужче нас б'ють, то сильнішими стаємо».

Дорого йому коштували така сміливість і прихильність жінок. В ахайському місті Патрах, де правив затятий противник учення Христового, під впливом Андрія багато людей повірили в Ісуса. Правитель Егей, побачивши масове навернення до нової віри, може б, особливо і не переймався, якби серед духовних полонянок Апостола не опинилась і його дружина. Страшенно розгнівавшись, він наказав посадити Андрія до в'язниці. Проте й вона стала для Апостола храмом, куди сходилися християни послухати його рятівне слово.

ПОСМЕРТНІ МАНДРИ АПОСТОЛА

Терпець Егея увірвався, і він засудив Первозванного до страти. Оскільки хрест, на якому розпіяли Андрія, мав ікоподібну форму, то його назвали хрестом Андрія Первозванного. Два дні тривали страждання Апостола, та він до самої смерті продовжував навчати людей, що юрмились біля хреста. Дух спустив страдалець 30 листопада (за старим стилем) або 13 грудня (за новим стилем) 70 року від Різдва Христового. Кілька днів, прощаючись із ним, жінки не дозволяли його ховати. Ахайські пресвітери і дякини поховали святе тіло Первозванного й описали історію його мук у невеликому посланні, яке збереглося до наших днів.

Андрій Первозваний і після смерті продовжив мандри. У 355 році по Різдва Христовому його мощі перенесли до храму святих Апостолів, розмістили між гробницями святого Євангеліста Луки і святого Тимофія – учня святого Апостола Петра. А 8 травня 1208 року, за часів хрестоносців, перенесли до Італії в місто Амальфі. Згодом за наказом імператора Костянтина голову Апостола відтілили від тіла й доправили в Рим, де вона й досі зберігається у Ватиканській базиліці Святого Апостола Петра. Так би мовити, «підселили» до рідного брата.

Частину мощів святого передали в Росію. У московському Успенському соборі зберігається кисть його правої руки, яку приніс у благословення царю Михайлу Федоровичу від вселенського патріарха Парфенія архімандрит Солунський Галактіон. Іншу частину мощів надіслали як священний дар Святійшму Синоду з Єрусалима, вони зберігаються у срібному ковчезі Синодальної палати.

– Розібрали нещасного страждальця на сувеніри. Але ж Києву, який завдяки його благословенню і з'явився на світ Божий, і першим став під омофор християнства, нічого не дісталось?

– Очевидно, сказали: досить того, що живим даром – спогадом

про нього є існування самого міста. Столиця Україна має дві святині – Андріївську церкву, споруджену на тому місці, де ступила нога Апостола й постав хрест – провісник майбутнього красеня міста і споруджений йому пам'ятник з каплицею на перетині Паркової дороги та алеї Героїв Крут. Другий пам'ятник Апостола стоїть на Михайлівській площі.

ВИННИХ В САЖУ МАЖЕМО

– Василю Григоровичу, Ви якось сказали, що у відзначення християнських празників щільно вплітаються звичаї та обряди дохристиянського характеру. Це стосується дня Андрія Первозванного?

– Безумовно.

– У якій формі?

– Насамперед, у кулінарній. У себе, в Бессарабії, ми готуємо страву так, як до Великодня. Тут і смаженина з м'яса та риби, і різні варива та випічки. Тільки не печемо пасок. Не переводяться розважальні звичаї. Люблять бессарабські дівчата ритуальні кусання «калити». Вдома в одній з них вони печуть балабушки – невеличкі тістечка з білого борошна. А замішується воно на воді, яку дівчата мають принести від криниці в роті, у чому й полягає сенс обряду, що обрід безліччю витівок та жартів. Дотепні парубки всіляко смішать, перегороджують канатами шлях, змушують їх повертатися по воду. При цьому дівчатам треба наспівувати: «Мамо, мрію вийти заміж за Андрія».

Водночас готують ще одну «калиту» – невеликий корж запікають так, щоб важко було вгризтись. Чіпляють його до сволока, обирають «пана Калитинського» – дотепного парубка. В його руках квач із масною сажею, і він запрошує покуштувати гостя, якому належить «іхати» верхи на коцюбі. Якщо гість засміється, його вимажуть сажею, примовляючи: «Винних в сажу мажемо». Завершується дійство весело, «калиту» знімають і ділять між собою.

А в ніч під Андрія хлопці мають найбільші права – це єдина ніч, коли люди пробачають їм бешкетування. Якщо парубок сердитий на батька своєї дівчини (не пускає гуляти тощо), то такого треба «провчити». Він підмовляє хлопців, і вони... гуляють. А вранці там віз на хаті, там ворота річкою плывуть, а в того геть плота розберуть, кілка не знайдеш...

– Кого в день Андрія бессарабці «провчили» б за те, що вчиняють стрілянину на Донбасі?

– Тільки тих, хто її спровокував...

Спілкувався

Михайло БАЛТЯНСЬКИЙ
На фото: Пам'ятник Андрію
Первозванному у Києві на
Михайлівській площі

МАЄШ ПРИЄМНИЙ ГОЛОС – ПОДАРУЙ ЙОГО ЛЮДЯМ, ЯКІ НЕ МОЖУТЬ ЧИТАТИ

Подарувати незрячим людям можливість доторкнутися до світу сучасної літератури сьогодні не проблема. І для цього зовсім не потрібна чарівна паличка. Достатньо приємного тембру голосу й величезного бажання. А маючи трохи «секретної зброї» – технічних можливостей – можна взагалі диво створити: записати аудіокнигу.

Під гаслом «Подаруй свій голос людині, що не може прочитати» триває другий етап Всеукраїнської волонтерської акції «Озвучимо книжки для незрячих». Організував її благодійний фонд «Фундація літературних ініціатив» за підтримки Українського Культурного Фонду. А героями і рушіями процесу звукозапису є ніби й звичайні українці. Завдяки їхньому ентузіазму, віртуальні полиці 64 спецбібліотек країни поповнилися 48-ма аудіокнигами. «І це тільки початок!», – запевняють організатори.

віді й не опускає рук, до чого й спонукає сюжет. Вирішили передати примірники до центральної спеціалізованої бібліотеки для сліпих ім. М. Островського, що в Києві. Там і дізналися, що незрячі сьогодні відрізані від літератури. Йдеться не лише про сучасних авторів. Через відсутність фінансування книжкові фонди поповнюються мінімально. Класика ж

радіоведучих, тележурналістів, акторів. Відгукнулися й чимало звичайних людей, які досвіду звукозапису не мають. Тож на першому етапі отримали вдвічі більше записаних книг, ніж сподівалися. Де їх знайти? Кожну аудіоверсію відправлено до 64 спецбібліотек та розміщено на сайті «Першої інтернет-бібліотеки для незрячих в Україні».

Серед тих, хто долучився до проекту, сучасний письменник Любо Дереш (він мандрував разом з ініціаторами містами України і закликав людей приєднатися до акції), Остап Дроздов озвучив власний текст, Чернігівський український академічний театр – книгу Еріка Еммануеля Шмітта «Двоє добродіїв із Брюсселя», за «Концерт пам'яті ангела» цього автора взялася акторка київського театру «Колесо», актори Миколаївського театру озвучили «Пожежі» Ваджі Мувада.

Як зазначив Любо Дереш під час прес-конференції в УНІАН, яка відбулася минулого тижня, «надихнуло те, що ця справа не замикається на невеликій групі людей, а охочі з різних міст мають змогу долучатися. Це є побудовою місточків між різними частинами нашого суспільства, яке часто, мусимо визнати, потерпає від якоїсь розділеності».

Під час акції учасники переконувалися: книга, з якої стартувала ініціатива, ніби проводить паралель між усіма незрячими. Зокрема, у «Жулі» історія починається з того, як дівчину з собакою-поводирем не хочуть пускати до аеропорту. За кілька місяців після старту акції (2017) такого самого золотого лабрадора Тайгера не хотіли пускати з господарем до київського метрополітену. Господар чотирилапого став одним з перших, хто почув запис «Жуля» в Україні. Він пожартував: «Одна з небагатьох книг, під час прослуховування яких не заснув, бо записана вживу, а більшість книг, які слухав до цього, створені штучним голосом, який

не передає того інтонаційного багатства, ідей тексту, записаного людським».

Юрій Вишняков, директор центральної спеціалізованої бібліотеки для сліпих ім. М. Островського, радий, що в Україні з'явився такий напрям для залучення людей з вадами зору до процесу читання. Тепер вони матимуть нагоду бути трохи ближчими до сучасних літературних течій.

Нині до «Видавництва Анетти Антоненко» приєдналися «Фоліо», «Нора-Друк» та «Ніка-Центр». Вони надають безкоштовні права на створення аудіоверсій

козапису «Boryspil records» при Бориспільському будинку культури) пішла, як по маслу. Із власного досвіду зазначу: працювати з текстом не так уже й легко, і з фізичного, і з психологічного боку. Особливо коли настрій книги строкатий: кожне оповідання – окрема неповторна історія. Важливо відчувати текст, однак і не пірнути в настрій з головою, щоб у найбільш чутливі моменти не дати голосу «зірватися», а емоціям узяти гору. Виклавши фото зі студії звукозапису у Facebook, отримала цілий бум повідомлень, на кшталт «Я хочу долучитися». Тоді ж і виникла ідея організувати круглий стіл – знайомство з проектом задля формування ідейного плану з поширення інформації про проект. Відбувся він у Бориспільській центральній бібліотеці.

До речі, серед активних регіонів нині Закарпаття, Хмельницький, Чернівці, Вінниця.

Нині формується волонтерська спільнота. Стати партнерами можуть не лише люди, які хочуть озвучувати книжки або працювати зі звуком. Потрібні й ті, хто популяризуватиме акцію, поширюватиме інформацію про неї в соцмережах, працюватиме з наповненням сайту, формуватиме волонтерські групи у своєму регіоні тощо.

Проект є безстроковим, тож новим ініціативам завжди раді. Більше інформації та контактні дані можна знайти на сайті «Видавництва Анетти Антоненко» та у спільноті «Всеукраїнська акція «Озвучимо книжки для незрячих» у соцмережі Facebook.

«Думаю, що ця акція триватиме, доки існуватимуть волонтери, які будуть об'єднуватися і дарувати свій голос людям, які не мають змоги читати», – переконана ініціаторка проекту Анетта Антоненко.

Ольга КАЦАН

Фото Ангеліни СЕМЕНЕЦЬ (із УНІАНУ),
Тетяни ПІДГУРСЬКОЇ (з круглого столу
в бібліотеці)

А почалося все 2017-го, коли у «Видавництві Анетти Антоненко» побачила світ книга «Жуль» – переклад однойменного роману Дідьє ван Коверларта, популярного французького письменника, сценариста, лауреата Гонкурівської премії. Історія про пса-поводиря Жуля, що зводить долі господині Аліси і чоловіка, який одного разу врятував його в порту, залишає після прочитання приємний післямак і калейдоскоп емоцій: філософські зворушливих, дещо сумних і радісних водночас. Ці, здавалося б, протилежні відчуття сплітаються в одне, даруючи читачам тло для роздумів. Ставлення до людей з інвалідністю, питання справедливості, кохання, розчарування і зради – на цих сторінках поселилося наше буття. Однак настрої твору – мажорний. Тож працівники видавництва вирішили: люди з вадами зору мають неодмінно прочитати цю книгу, аби пережити всю палітру яскравої опо-

переважно зберігається на касетах, про існування яких людство поступово забуває, адже сучасний технічний бум вже й диски відводить на задній план, поступаючи можливостям інтернет-чудес. До того ж, людям хочеться бути включеними в сучасний літературний процес, читати те, що нині на слуху. Виявляється, читачі мають змогу «замовляти» в бібліотеці книги для озвучки, однак фінансові можливості не дають змоги записувати їх швидко. Іноді чекати на аудіоверсії треба й кілька років. Тож «Видавництво Анетти Антоненко» вирішило започаткувати акцію з озвучення книг. За «Жуля» взялися журналісти національної телерадіокомпанії у Северодонецьку.

Організатори провели прес-конференції у 24 регіонах України, сподіваючись отримати таку само кількість книжок. Зверталася передусім до людей, які мають навички в царині роботи з голосом і технічні можливості:

книжок. А люди з приємним тембром голосу і бажанням допомогти стають партнерами акції та озвучують їх. Зазвичай шляхи шукають самі: звертаються на місцеві теле-, радіостанції, до знайомих звукорежисерів тощо. Завдяки підтримці Українського Культурного Фонду, волонтери, які не володіють власним обладнанням, матимуть змогу скористатися орендованими звукозаписувальними студіями.

Автор цих рядків зважилася на участь в акції з цікавості. Хоч до цього з мікрофоном не працювала, спіймати потрібну хвилю вдалося швидко. Робота над записом книги Євгенії Кононенко «Кат» у парі зі звукорежисером Валентином Шуткевичем (студія зву-

ІННА ЗАЛІЗНЮК: «ЛЮБЛЮ ЛЮБИТИ!»

Нещодавно у Центрі української культури та мистецтв відбувся затишний вечір поезій Інни Залізнюк та Сашка Чорного.

Людмила ЧЕЧЕЛЬ

За творчістю Інни Залізнюк спостерігаю вже кілька років. Інна має дві вищі освіти, прекрасного чоловіка, четверо чудових дітей. З-під її пера народжується чудова поезія, яку слухати й слухати, а ще вона встигає багато й гарно вишивати. Її вишиті сорочки розлетілися Україною і світом. Я поцікавилася: як жінка все встигає.

– Інно, в одній людині: дружина, мама чотирьох прекрасних дітей, поетеса, вишивальниця... Що ж на першому місці?

– Насамперед вважаю себе жінкою та мамою. Материнство робить мене наповненою, а моє життя по-справжньому змістовним. А ще – люблю любити! Тобто, люблю перебувати в стані любові до всього живого. З дитинства я була допитливою, тому й маю багато інтересів та захоплень, які допомагають мені сформувати свою картину світу.

– Розкажіть трохи про себе. Ви зростали в багатодітній сім'ї, маєте дві вищі освіти...

– Народилася на Житомирщині, у краю лісів. Це – село Ушомир Коростенського району. Зростала в багатодітній сім'ї. Все дитинство в прямому контакті з природою та в постійній праці. Змалечку любила вчитися, обожнювала читати книги. Увесь мій світ – це краса природи і глибина книг. Маю дві вищі педагогічні освіти. Трохи працювала вихователем дитячого садка, соціальним педагогом. Зараз офіційно перебуваю у відпустці з догляду дитини. Водночас я є приватним підприємцем: з донькою маємо невеличкий мануфактурний цех натуральної косметики та магазин еко-продукції. Саме цей вид діяльності допомагає нам пропагувати екологічний спосіб життя та через безпосереднє спілкування з покупцями навчати людей жити просто і здорово.

– У вас прекрасний чоловік, який підтримує в усьому. Як познайомилися з ним?

– Познайомилися по телефону. Тривалий час спілкувалися й не бачили одне одного. Спілкування на відстані додало інтриги та глибини стосункам. А це вже ось відзначаємо 24 роки, як познайомилися! Цього року вирішили відзначити в Одесі.

– Коли і як прийшла до Вас поезія? Про що був вірш?

– Перший вірш був написаний рік у тринадцять для мами і, звичайно, прочитаний для неї.

Мені хотілося через поезію показати своє особливе ставлення до неї, свою любов, вдячність, яку відчувала. Згодом ще написала кілька віршів. Їх друкували місцеві газети. Потім була перерва аж до 2014 року. Важливі події в країні пробудили моє покликання до поетичного слова. Але я чомусь боялася писати. Я є інтровертом, мені важко виражати себе. Ловлю себе на думці, що часом мені краще на самоті. Вважаю себе недостатньо талановитою, щоб вносити на суд свою творчість. Та після творчого вечора отримала неймовірну підтримку від друзів, творчих особистостей, зокрема поетів. Усі одногослоно сказали: «Писати!», і в мене потроху зміцніли крила. Але я все одно залишилася вимогливою, прискіпливою до себе.

– Ви так гарно, з ніжністю говорите про своїх дітей: Назарчик, Лесик, Вікуся, Ромчик...

– Мої діти – це мій світ Любові! Любові, яка є безперечною, яка нічого не очікує, не шукає свого, не задрить, не дратується. Я вчуся в них жити і бути такими, як вони, бо ж сказано: «Будьте, як діти!» Саме тому й називаю їх ніжно: Лесик, Назарчик, Ромчик, Вікуся. Імена підбирали інтуїтивно, що лягало на серце, і дивилися на дитинку, чи підходить їй ім'я. Мали кілька варіантів імен, але мені здається, кожна людина народжується особистістю, тому ім'я є своєрідним відлунням деяких рис характеру.

– Є у Вас ще одна пристрасть – вишивання. Таке враження, що вишивка живе всередині Вас...

– Якщо говорити про вишивку, то можна сказати, що в ній я досягла досить високих вершин. Я вмію і знаю, як створити гармонійний твір. Я люблю тих людей, для яких створюю витвір. Ретельно підбираю узор та кольори, аби

бути максимально уважною до аурі людини, яка носитиме, наприклад, сорочку. Мене тішить, що за тринадцять років моїх сорочок по світу вже понад 300! Приємно, що вони тішать людей.

– Як і коли навчилися вишивати?

– Коли чекала першу дитину, вже майже перед пологами пішла на Великдень до церкви. Свяtkoво так, сяють вогні, священник вітає: «Христос воскрес...». І в стані піднесення я побачила рушник із написом «Христос воскрес». Вишитий золотом Ісус простягав руки до неба. Це так мені сподобалося, що душа моя неймовірно відгукнулася. Вже народила дитину, а рушник сниться та й сниться. Попросила маму: «Треба цей рушник знайти й дізнатися, хто його вишив. Хочу сама такий вишити». Мама сказала: «Я тобі вишию». – «Ні, я сама». І я таки знайшла ту жінку у рушник. Скоро і сама сотворила свій перший рушничок, який уже понад двадцять років прикрашає наш сімейний кошик. Відтоді я зрозуміла, що вишивка – це круто. Вона дарує той унікальний час, коли у вирі життя можна побути наодинці з собою, з молитвою, з Богом. Коли чекала на другу дитину – синочка, знову настав час наснаги для вишивки. Тоді знайшла через оголошення майстерню «Український сувенір», побачила справжні професійні роботи, усвідомила: те, що я вмію, – наївні початки, а насправді вишивка – це дуже гарно, складно, технічно вишукано. Почала жадібно вчитися, влаштовувати перші виставки.

Для наших предків вишивка – це певна система знаків, відображення побуту і світогляду, це певною мірою книжка життя, яка нині присипана пилом забуття. Сучасні вишивальниці її ін-

туїтивно відроджують, докопуючись до коріння. Якби не було джерела істинного, то це мистецтво не було б таким життєстійким. Я вивчала літературу, їздила виставками, шукала майстрів, колекціонерів, які збирають справжній автентичний одяг. Для чого це взагалі живе, чому так проростає? Я зробила висновок, що це як віра. Віра в Бога чому існує? Вона має реальне джерело, вона є істинна, вірна. Так само і символіка у вишивці, вона не пропала, оскільки має істинне джерело, це – послання предків нам, передавання інформації, щоб застергти, показати суттєве. Напевно, це знання про душу, Всесвіт, гармонію, про чоловіка і жінку, зашифровані у символах.

– Вишивка, як паспорт людини: можна довідатися з якого вона регіону, якого дотримується стилю, яка її духовність...

– Вишиванка підсилює вроду людини, робить особливою, стильною, впевненою в собі. У моїй пам'яті історія однієї сорочкарічної жіночки, яка ніколи не була заміжньою. Я вишила їй вишиванку, і вона протягом року вийшла заміж, зателефонувала: «Знаєш, я познайомилася з чоловіком, коли була у вишиванці, і він на це звернув увагу». Спостерігаючи роками за своїми замовниками, можу сказати, що,

можливо, вишиванка і не гарантує успіху людині, бо це залежить передусім від її дій, але точно допомагає в усьому. Хоч від якого знаного кутюр'є був би одяг, але у вишиванці вас точно помітять і збагнуть: «Ви – особливі!» Мало мати багато грошей, щоб купити рукотворну вишиванку, необхідно мати ще й багато розуму, щоб зрозуміти її цінність і створити разом із майстринею. Бо не сама майстриня творить, а творить трійця: Бог, той, хто прагне, і той, хто виконує... Бачення образне, інтуїтивне, прагнення на рівні підсвідомого, світла і чиста, натхненна і віддана праця майстра перетворюються на мистецький виріб, що його використовуватиме людина, в серці якої є бажання

себе ідентифікувати і кристалізувати як українця! Енергетика вишивальниці-майстрині надзвичайно потужно може впливати навіть на покращення долі людини – власника вишиванки! Майстриня, коли вишиває, думає, мріє, переживає, а найкраще – коли вона молиться, коли спокійна та примирена, має звичайну сім'ю, дітей, гармонійний душевний настрій, тоді вишиванка – не просто річ, одяг, а особливий витвір, у який зашита Божа сила, молитва, і в потрібну мить саме ця сила обов'язково підтримає і збереже, принесе успіх і спрямує на потрібний шлях...

– За що б Ви не взялися, пані Інно, все виходить бездоганно. Поезія, вишивка, лад у чудовій родині...

– Я насправді думаю, що все на світі пов'язане і, якщо глибоко пізнати щось одне, то все інше вже набагато легше. Я вивчаю хімію та повторюю для себе математику, біологію, вивчаю анатомію, постійно вивчаю психологію, філософію. Зараз захоплююся інтегральною філософією. Усі ці знання роблять мене цілісною та щасливою. Я знаю, навіщо живу, пізнаю краще себе та світ і розумію, що можу вплинути на майбутнє, щоб воно ставало кращим, навіть своїми думками, своїми чистими прагненнями. Знання для мене як очисник, як упорядник, як розсіювач туману стереотипів, догм, навіювань та систематичного маніпулювання. Моєю свідомістю вже важко маніпулювати, навіть не тому, що я багато знаю, а тому, що я відчула силу свого світла, яке знищує туман, який так хочуть наслати суспільству. Я про все маю свою думку. І вона не є сталою, бо щодня я інша, прагну кращої себе, бо порівнюю себе з собою, а не з іншими. Від цього відчую постійне щастя в серці. Хоча донедавна не вірила в постійне щастя, думала, що щасливими бувають тільки моменти. А тепер точно знаю – щасливим буває життя! І щастя не потребує ані багато коштів, ані слави, ані влади. Просто треба бути простим і чистим всередині себе. Для себе ж! І тоді навіть ліків не потрібно, бо людина з чистими думками хворіє дуже рідко і швидко одужує.

– Інно, що Ви порадили б тим, хто постійно скаржиться на брак часу?

– Усім людям я б могла поради-ти дуже мало, бо не вважаю себе тією, що може радити. Звичайно, є безмежні цінності, які роблять нас радіснішими. Будьте простими, будьте добрими. Нехай добро спалює всі погані й негативні думки. Можу додати словами свого вірша: «Ідіть й любіть! Любіть так сильно, неначе це остання ваша мить, неначе на Землі вже не залишилось Любові».

Дмитро ЧОБИТ

ДО ПЕРЕБІГУ ПОДІЙ У ГУТІ ПЕНЯЦЬКІЙ ПІСЛЯ ЗАХОПЛЕННЯ СЕЛА НІМЕЦЬКИМ ВІЙСЬКОМ

День 28 лютого 1944 року став чорним понеділком Гуті Пеняцької, її останнім днем. Послідовність перебігу подій цього дня відтворимо, спираючись, передусім, на свідчення польських очевидців. Короткочасна стрільба і вибухи, які чули в Голубиці, Жаркові і Пеняках, кулеметні черги з обох боків та вибухи мін, випущених з мінометів 4-ї важкої роти 1-го батальйону 4-го галицького добровольчого полку СС. Закінчення стрільби і вибухів засвідчило, що Гуту Пеняцьку захопило німецьке військо, то було на світанку 28 лютого 1944 року, десь близько 7-ї години.

Від цього часу ми й спробуємо відтворити перебіг подій до початку спалення села. Його запалили, коли вже смеркало, тобто близько 17–18 години. Отже, упродовж 10 годин Гута Пеняцька була в руках німецьких окупаційних військ. Що тоді відбувалося в селі?

«НІМЕЦЬКІ СОЛДАТИ ВИГНАЛИ ВСІХ НАДВІР»

Ян Совінський, якому вдалося врятуватися під час пацифікації Гуті Пеняцької, розповів, що стрільбу він почув у своїй хаті вдосвіта. Незабаром він побачив на подвір'ї озброєних людей у білій маскувальній одежі: «Увійшли німецькі солдати і вигнали всіх надвір». (Bąkowski W. Zagłada Huty Pieniackiej. – Kraków, 2001. – S. 78).

«Коли ми виходили, то надійшла ціла колона наших сусідів, оточених кордоном солдатів, і прямувала в сторону дороги до села. Інші солдати перевіряли доми і їх мешканців зганяли до колони». (Там само. – С. 78).

Ян Совінський належав до бовіки АК в Гуті Пеняцькій, тобто був обізнаний у военній справі чоловік. Він чітко сказав, що до їхнього обійстя прийшли «німецькі солдати». Жодного сумніву в цьому він не мав, бо вони виганяли людей на вулицю. Звичайно, солдати мусили віддавати накази вголос. Очевидно, що то була німецька мова, інакше б він не називав озброєних людей у білому камуфляжі «німецькими солдатами».

Стефанія Ясінська, яка теж врятувалася, згадувала, що «солдати в німецьких мундирах... почали виводити з домів мешканців разом з дітьми та скеровувати їх до костюлу і школи, які знаходилися посередіні села». (Там само. – С. 75).

Про те, що людей виганяли з їхніх домів, свідчив польському слідству і член АК Андрій О.: «Вибігли з дому, я побачив, що частину жителів ведуть німецькі війська до центру села, де знаходилася школа і костюл». (Там само. – С. 152).

ОСТАННІЙ ДЕНЬ ГУТИ ПЕНЯЦЬКОЇ

Подібне читаємо й у свідченнях члена гутапеняцької самооборони Йозефа Й.: «Найперше німці вивели людей до каплиці, де вже багато їх заховалися». (Там само. – С. 157).

Як бачимо, німці зганяли всіх мешканців до костюлу, але ще до того там зібралося чимало людей. Таке підтверджується і донесенням Мечислава Б.: «Після тої ракети почалася стрільнина зі зброї автоматичної і мінометів, а я втік до костюлу, у якому вже було трохи людей. В костюлі люди бігали з блідими обличчями...» (Там само. – С. 163).

ЯК РЯТУВАЛИСЯ ЛЮДИ

За даними Францішка Баньковського під час погрому Гуті Пеняцької «врятувалося біля 200 осіб у різний спосіб. 13 врятувалися на горіщі костюлу, 200 – у пивниці школи, кільканадцять – у пивниці костюлу». (Фрагмент виступу в Гуті Пеняцькій 28 лютого 2016 року. Оpubліковано 29 лютого 2016 р.). Ці відомості Ф. Баньковський отримав від близьких людей, які врятувалися. (Там само). Про обставини власного порятунку Ф. Баньковський розповів так.

Після того, як німецький солдат сказав до сусідки польською мовою із сілезьким акцентом: «Матко сховайся з тими дятками», усі вони заховалися. А було їх шестеро: сусідка мала трьох дітей, одне з яких ще не вміло ходити, семирічний Франек і десятирічний Казік. Разом вони заховалися за хатою у кагаті із соломою, де до того зберігалася картопля. То була своєрідна землянка. Солома зберігала тепло і гурт дітей сам себе грів. Так вони просиділи в цьому кагаті цілий день – зранку аж до вечора. «Коли стемніло, ми втекли до лісу, бо дім стояв на краю села. Через ліс ми глибоким снігом втекли на Майдан Пеняцький». (Телефільм «Гута Пеняцька. 68-а річниця злочину. скоєного дивізією СС «Галичина» і УПА»).

Колишня мешканка села Майдан Пеняцький, Ганя Петруня, яка доводилася рідною сестрою мами Францішка Баньковського, так розповідає про події в Гуті Пеняцькій та порятунок своїх кузинів (племінників). «Заграва пожежі поставила на ноги майже всіх дорослих мешканців Майдану. Незабаром до нас прийшли перші втікачі, які врятувалися. Були вони у найвищому ступені втомлені і перестрашені. Між ними Стефанія Полянська привела і наших двох кузинів – Казіка і Франка. (Bąkowski W. Zagłada Huty Pieniackiej. – Kraków, 2001. – S. 79).

Палити Гуту Пеняцьку німці розпочали, коли вже почало смеркати. Заграва від величезної пожежі стояла цілу ніч. Саме цю заграву і спостерігали в селі Майдан, розташованому за 4 км на захід від Гуті Пеняцької. І вже коли стояла заграва до Майдану, прибули перші втікачі – то були п'ятеро дітей, яких привела Стефанія Полянська. Вони добиралися через засніжений ліс кілька годин.

Найбільше людей врятувалося у пивницях. Що воно таке? У 30-х роках ХХ ст. на Брідщині великої популярності набрало будівництво хатів з пивницями у цоколі. Пивниці – то своєрідний підвал, його стіни мурували з білої цегли, або заливали бетоном; водночас вони служили фундаментом для стін самої хати. Найчастіше пивниці влаштували на половину довжини хати, рідше – на всю її величину. Глибина пивниці сягала два метри. Вгорі, під дерев'яними підвалинами хати, були вузькі вентиляційні отвори, зрідка – віконця. У пивницях зберігали картоплю, буряк, моркву, капусту, квашанину, діжечки з медом, наливки, смалець, сало, на бантах підвішували копчену ковбасу, яка висихала і зберігалася кілька місяців.

Як правило, вхід до пивниці був через комору, рідше – через сіні. Був то влаштований у підло-

зі люк, який закривався лядою. Спускалися в пивницю по драбині. Ляду в темній коморі не було видно. Не дуже помітною вона була і в снігах, особливо тоді, коли на неї кинути дрібок соломи. Тобто, пивниці – то чудові місця для переховування, їх і використали мешканці Гуті Пеняцької. Але такі конструкції мали далеко не всі будинки, тому люди ховалися у пивниці до сусідів.

Саме так вчинили у сім'ї Гауптманів. Очевидець трагедії села Ян Гауптман згадував: «Так поступив і мій батько, і скерував мою маму зі мною і 2-літнім братиком Антосем до пивниці сусіда Войцеха Орловського. У тій пивниці сховалося близько 40 людей. У цей час сам Войцех Орловський сховався десь в іншому місці ззовні пивниці. У пивниці ми сиділи зранку до вечора. По деякім часі почали ми відчувати брак повітря, але страх перед смертю змушував нас до перенесення труднощів із диханням. Серед тих, хто ховався, була Софія Вербицька з чотирма малими дітьми та грудним немовлям. Немовля почало голосно плакати. На всіх, хто ховався в пивниці, напав страх, аби його плач не почули мародери, які голосно кричали і ходили поблизу будинку з пивницею. У тій ситуації один з тих, що переховувався, спробував закрити рукою немовляті уста, а коли то не допомогло, то звернувся до матері дитини, аби це вчинила вона сама. Таке загрозувало задушенням дитини. Мати, усвідомлюючи загрозу, відповіла, що коли такий відважний, хай вчинить то сам. Ніхто, однак, не наважився такого вчинити. На щастя, голос дитини не дійшов до вух мародерів. Може бути, що цьому сприяло голосне гегання стада гусей господаря дому. Під вечір нападники підпалили дім. У цей час Войцех Орловський, який був десь надворі, зауважив вогонь і відкрив замаскований вихід та закликав нас виходити, бо загрозувало нам задушення в самій пивниці. На

щастя есесівців і бандерівців не було. Місцеві українські селяни з Жаркова і Верхобужа, які грабували майно, також від'їхали возами, заладованими грабованим майном». (виділено автором – Д. Ч.). (Bąkowski W. Zagłada Huty Pieniackiej. – Kraków, 2001. – S. 82).

Опис способу порятунку 40 осіб у пивниці зрозумілий, пояснення вимагають лише останні слова Яна Гауптмана.

Якщо «бандерівців не було», коли втікачі вийшли із пивниці-схрону, то навіщо на цьому наголошувати? Вони, що, задихаючись від нестачі кисню в пивниці, бачили «бандерівців»? А може Яну Гауптману крізь стіни пивниці було видно «українських селян із Жаркова і Верхобужа, які грабували польське майно»? Нічого подібного, сидючи в темній пивниці, ніхто не міг ні бачити, ні чути, а тим більше розпізнати, що селяни приїхали з «Жаркова і Верхобужа, а не з Пеняків чи Ясенова. Темні стіни не проглядаються, а надворі так гелготали голодні гуси, мукали корови, верещали свині, вили собаки, що ніхто нічого не чув – самим зі страху серце з грудей мало не вискакувало.

Про те, що згадка про так званих «бандерівців» та «українських селян із Жаркова і Голубиці» є зловмисним вписуванням, яскраво свідчать і наскрізь брехливі слова про те, що українські грабіжники від'їхали возами, заладованими грабованим майном». Які вози могли їхати по глибоких снігах? Та 28 лютого 1944 року усі німецькі війська пересувалися не возами, а запряженими кіньми саньми так званого форшпану, тобто німецької чужової повинності воєнної пори.

І наостанок ще такий аргумент. У німців існували дуже суворі і навіть жорстокі порядки, які не допускали жодних грабежів – за таке вони своїх солдатів розстрілювали, а «бандерівців» та «українських селян із Жаркова і Верхобужа» перестріляли б, як куріпок. Перед нами яскравий приклад абсолютно безпідставної, цілком надуманої і дивовижно безсовісної та безсоромної брехні. Хто її автор? Сам Я. Гауптман чи редактор польського видання – питання залишається відкритим.

Але повернімося до подальшого опису порятунку людей під час загибелі села.

«Вийшовши зі схову, всі пішли у глибоку дебри, де в чагарниках причаїлися аж до ночі. Ціле село було у вогні усіх будинків. Мій батько сховався в кагаті з-під картоплі, він теж вцілів і вночі дійшов до Гуті Верхобужської, куди також пішли всі, що врятувалися у пивниці-схроні». (Там само. – С. 83).

Спогад-свідчення Яна Совінського важливий тим, що пока-

зує, у який спосіб 40 людей рятувалося у пивниці. Важливими є і слова про те, що хату підпалили, коли вже вечеріло, тобто о годині 17–18-й. Село горіло всю ніч. Звідси виникає дуже важливе запитання, а що відбувалося в Гуті Пеняцькій із 7-ї години ранку до 18-ї? Відповідь на нього ми дамо в окремому розділі, а поки що продовжимо тему про те, як рятувалися мешканці Гуті Пеняцької у чорний понеділок 28 лютого 1944 року.

Колишня мешканка Гуті Пеняцької Емілія Бернацька, яка пережила трагедію, згадувала:

«—Ми переховувалися у пивниці. Три родини, крім нашої, сховалися у нашій пивниці в нашому будинку. Сиділи ми дуже довго десь до четвертої чи п'ятої години. І десь тоді нас зауважив німець, який spacerував довкола. Десь через 15–20 хвилин все почало горіти. Ми стали задихатися». (Інтерв'ю Е. Бернацької на цвинтарі Гуті Пеняцької під час відзначення 68-ї річниці трагедії села у 2012 році).

На жаль, у фільмі не продовжено розповідь Емілі Бернацької щодо подальших подій та обставин її порятунку.

А ось ще один випадок порятунку, про який розповіла Гелена Гушньовська для польського телефільму: «То був понеділок раненько. Село оточили українські есеси та німці». Після цих слів у Г. Гушньовська на мить зупинилася, дивлячись на інтерв'юера, після чого твердо додала: «Так, так, то були німці також. Підвели нас до тієї сторони, був один німець і другий есесівець. Завели нас до тієї стодоли. Та стодала мала ще одні двері і ми через них втекли, а ті, хто залишився, то у тій стодолі вони й згоріли». (Телефільм «Гута Пеняцька. 68-а річниця злочину. скоєного дивізією СС «Галичина» і УПА»).

До цього слід подати такі коментарі. Перший. Той факт, що Г. Гушньовська перервала свою розповідь і повторила: «Так, так, то були німці також», свідчить, що сама згадка про німців авторам фільму дуже не сподобалася, бо перекреслювала суть самої назви їхнього твору «про злочини дивізії СС «Галичина» та УПА». Тобто, таке вказує на завідому упередженість і заангажованість авторів фільму. Про яку об'єктивність тут можна говорити?

Другий. Зі стодоли кілька осіб утекло через другі двері та подалися до лісу. Цей випадок свідчить, що способи порятунку були різноманітні. Третій. Г. Гушньовська стверджувала: «Ті, що залишилися, то у тій стодолі вони й згоріли». Таке вона не могла бачити, бо втекла до лісу зранку, а село почало горіти вже коли смеркало. До цього людей везили на допити, після яких розстрілювали поблизу школи у двох ямах з-під вапна. Тобто, швидше за все, тих, що залишилися у стодолі, німці

чи сілезьці спочатку допитали, а потім розстріляли.

Про щасливий порятунок у цій же стодолі згадує і Францішек Баньковський, він говорить, що його сестра Стефа разом із братами і батьками потрапили до косяолу, і продовжує: «Потім Стефця розповідала, що жінок і дівчат, десь тринадцять чи чотирнадцять випроводили з косяолу до стодоли. Закрили ворота. Але Стефця знала цю стодолу, бо в ній бавилися з дітьми господаря і там у стодолі був запасний вихід на город. І вони через той вихід вийшли і 8–9 дівчат втекли до лісу, а через ліс до Гуті Верховузької». (Bałkowski Franciszek. Relacja ocalalleg-masakre wsi Huta Pieniacka 28.12.1944).

Досить колоритно є розповідь Яна Совінського про його порятунок. Він потрапив у колону, яку німецькі солдати гнали до центру села.

«Йдучи з іншими, – розповідав Ян Совінський, – почав я поволі пересуватися якомога ближче до краю колони. Коли ми дійшли до забудови Едзка Кобилянського, гурт людей, який підганяли конвоїри, заповнив тісну вузьку вуличку так, що конвоїрам складно було всіх добре бачити і пильнувати порядок. Ідучи скраю вулички, уздовж плотів, зауважив прочинені ворота на подвір'я Едзка Кобилянського, а при них була відкрита стайня. Одним скоком влетів я у стайню. Там стояв кінь, перед ним був вихід на піддашшя. На щастя, не помічений конвоїрами. Стримуючи дихання і шалене биття серця, я зачекав поки колони минує господарство. Користуючись тим, що стайня близько до схилу, вирвав я кілька сніпків солом'яного покриття даху і зсунувся на землю. Звідти йшла стежка до студні, яка була на дні дебри, що вела в сторону комацації. Ідучи далі цією дорогою, можна було дійти до сусіднього села Гута Верховузька. І досі не можу збагнути, як я зумів використати той шанс. Але добрався я до Гуті Верховузької і так врятувався». (Bałkowski W. Zagłada Huty Pieniackiej. – Kraków, 2001. – S. 78).

На обійсті Кобилянського врятувався і Станіслав С., він розповів: «Сховався я в шопці за возом, у господарстві біля косяолу. То господарство належало Кобилянському, імені якого не пам'ятаю. Заховався я сам. З укриття спостерігав, що робиться назовні. Бачив я село, як німці супроводжували мешканців села, між ними і мого багька, на площу прикосяольну. Запроваджено людей у середину косяолу. Знаю з розповідей, що людей з наступних партій, групами по 40 осіб, запроваджено до сусідніх будівель. Ті будови облите бензином і підпалено. Того я не бачив, але бачив, що село горить. Загорілася і шопка, тоді я заховався у мурованій стайні і накрився коритом». (Bałkowski W. Zagłada

Huty Pieniackiej. – Kraków, 2001. – S. 142).

У свідченнях, наданих польському слідству 29 квітня 1993 року, колишній мешканець Гуті Пеняцької Андрій О. розповідав про свій порятунок. Події відбувалися вже після того, як німецьке військо увійшло до села: «Через деякий час, – свідчить Андрій О., – я вийшов з дому, став шукати собі укриття і знайшов його у старому заваленому будинкові. Там втиснувся я між балками заваленого даху й очікував, коли придуть німці. З того місця я нічого не бачив. Лише чув відголоси людського лементу, крики жінок і плач дітей. У моім укритті перебував близько години. Коли відійшли німці, зробилося тихо, а вийшов зі своєї криївки. Зустрів чотирьох інших мешканців села, яким теж вдалося сховатися. Одним із них був мешканець нашого села, який походив з Волині. Не знаю його прізвища, але знаю, що, коли ми втікали, його було вбито. По мені теж стріляли, я навіть мав у чотирьох місцях отвори у своєму плащі. Втік я у село Зворець, на віддалі 10 км, де мешкали мої родичі». (Bałkowski W. Zagłada Huty Pieniackiej. – Kraków, 2001. – S. 152).

Із вищенаведеного видно, що способів порятунку людей під час пацифікації Гуті Пеняцької було чимало. Люди рятувалися, як могли; вони розповідали про свій порятунок, але про конкретні обставини: допити, розстріли, спалення села не говорили, бо такого із пивниць, кагатів, горища косяолу вони не могли бачити. Вони розповідали лише про те, що самі пережили.

ПОРЯТУНОК НА ГОРИЩІ КОСЬОЛУ

З усього села німецьке військо зігнало людей до косяолу, а коли він переповнився – до сусідньої школи. Про перебування людей у школі інформація відсутня, а ось про косяол збереглося кілька спогадів, серед них є доволі суперечливі й такі, що суперечать одне одному.

Свідок Ванда Г. показала: «До косяолу надходили все нові мешканці... Святиня невелика, а людей все прибуває. Терористи забавляються і пускають чутки, що косяол стане висаджений у повітря. Чути лише молитви і схлипування дівчат».

Філімона Франчуковська, колишня мешканка Гуті Пеняцької згадувала: «Частина людей у косяолі стояла поблизу вікон і спостерігала за селом... стояли довго; люди чимраз більше нервувалися, лякалися і зазнавали шоку». (Srokowski S. Zagłada Huty Pieniackiej).

Даніель М. розповів: «За кожною групою людей двері косяолу замикались знадвору. Серед тих, хто перебував усередині, розігравалися драматичні сцени. Панував такий гул людських голосів і розпачу, що не можна було до-

бре розуміти тих, хто стояв поруч тебе».

Свідок Юзефа К., яка переховувалися в косяолі, розповіла: «З косяолу людей виводили партиями... коли виведено всіх, до косяолу зайшов есесівець і польськи сказав, що той, хто сховався має вийти, бо косяол будуть палити. Косяол однак не спалили. Знаю, що дехто заховався на горищі, при дзвоні».

Оскільки пані Юзефа знає про переховування людей і на горищі косяолу, то треба думати, що вона переховувалася у пивниці косяолу.

Про переховування людей на горищі косяолу досить повно написав у донесенні від 9 липня 1989 року Мечислав Б., який на самому початку вранішнього обстрілу села з мінометів та автоматичної зброї заховався у косяолі. Він так розповідає про свій порятунок: «Після цієї стрілянини кожен для себе почав шукати місце для схову. Я звернувся до Гелі Франкі, аби йшла за мною, то буде жити. Вийшли ми на горище косяолу, але там не було де сховатися, але я побачив отвір у мурі і власне за ним і сховалися. Як виявилось, була то випукла частина над вівтарем, через який ішов прохід до сигнатурки. До нас долучилося ще чимало людей, серед них: Ганя Ковальчуківська з матір'ю, Марія Ковальчуківська із Зигмунтом і немовлям Тадеком, Сіргуніха, Войтек Керепка, Мариська Федичковська з Франком і Юзьком, як я тоді рахував, було нас 13 осіб, зокрема дитя двоцижневе, яке досить часто плакувало, а ми всі боялися, щоб німець не почув. Нашим шефом на горищі був Войтек Керепка, бо входив до вежі косяольної і про все, що бачив нам повідомляв: де горить, де бидло бігає, де німці ходять. І так ми сиділи, а дитя плакало час від часу. У тій ситуації Войтек Керепка виступив з пропозицією, щоб убити Тадка Ковальчуківського, на що його мати не хотіла погодитися. І перший раз у житті брав я участь у голосуванні, хто є за забиття того дитятки. Безспірним голосуванням більшістю голосів вирішили вбити. Але не було такого брутального вбивці, щоб вирвав дитину від матері і забив. Дитя пережило ті страшні хвилини. Сиділи ми на тому горищі косяолу від самого ранку до години 15-ї. Войтек Керепка повідомив, що німці вже від'їхали і можемо помалу виходити. Вийшовши з косяолу, подався я в напрямку дому і, по дорозі йдучи, бачив спалене господарство Міхалка Біневича і далі всі забудови, які стояли по дорозі до нашого господарства спалені. У нас теж все було спалено. Ідучи, бачив забитих людей – Музичака та багатьох інших, яких важко було розпізнати. Окрім того, після виходу з косяолу бачив я забитого мого брата Владка і дитину Маринки Скібіцької. Після огляду всього села, повернувся я назад і пішов через терен Мариськи

Фединчуковської у напрямку Гутиська Верховузького. По дорозі я зустрів Тосю Музичкову, яка хотіла, щоб я разом з нею йшов. Я боявся з нею йти, бо вона йшла дуже повільно і я її минув. Дійшовши до забудови моєї сестри Мільки, яка мешкала на Гутиську, там зустрів я маму, яка була поранена в голову та облита кров'ю. Були там і обидві мої сестри Геля й Зося». (Bałkowski W. Zagłada Huty Pieniackiej. – Kraków, 2001. – S. 162–164).

Із цієї розповіді очевидця Мечислава Б., який врятувався на горищі косяолу, дуже добре видно, що Гуту Пеняцьку нищила німецька айнзатцгрупа. Він прямо говорить про це: «село оточене німцями», «німці ходять», «ми боялися, щоб німець не почув», «німці вже від'їхали».

Варто зупинитися і на вислові «німці вже від'їхали». Шкода, що Мечислав Б. не назвав транспорт, яким вони від'їхали. Але і так зрозуміло, що саньми, запряженими кінями. Бо 28 лютого 1944 року у цій місцевості лежав дуже глибокий сніг – до метра, та стояли сильні морози, про таке згадує чимало очевидців. Іншим транспортом сюди ніхто не міг доїхати. Тому німці мобілізували місцевих селян, які виконували воєнну повинність – форшпан. Ось на цих селянських санях увечері 28 лютого 1944 року з Гуті Пеняцької і відбула остання команда німців. А перші німецькі вояки, які під ранок оточили Гуту Пеняцьку з усіх сторін – прийшли пішки, вони вели бій, обстріляли село, зігнали людей до косяолу, школи та стодоли. Після цього відбулася перша зміна війська – до справи приступили німецькі слідчі, які допитували людей допізна і здійснювали розстріли.

Останньою з Гуті Пеняцької відбула розстрільна команда, то вже було підвечір, коли сутеніло.

Мечислав Б. пише, що вони з горища косяолу зішли о 15-й годині, і він подався на згоріле село. То було не 28 лютого, а вже 29-го. Усю ніч Гута Пеняцька горіла, у вогні вибухали сховані боеприпаси, стріляли патрони, ревіла худоба, вили собаки. То було чути всю ніч у сусідніх селах. Тому з горища ніхто не міг спуститися, бо там було темно, нічого невідомо і дуже страшно.

Вранці 29 лютого в Гуту Пеняцьку прийшли кілька підлітків 13–14 років із Жаркова, вони розмовляли із жінками, які переховувалися у косяолі. (Див. спогади П. Коця – Д. Ч.). Саме тоді підійшла група вояків УПА на розвідку. Бандерівці прогнали хлопців, і ті вернулись до Жаркова. Коли біля косяолу стояли вояки УПА, то беззбройні польські чоловіки, які сиділи на горищі, боялися спускатися до них. Тому мусли сидіти там довше, справді, десь до 15 години, але то вже було 29 лютого 1944 року і аж ніяк не раніше.

ОЛЕНА ІВАНОВСЬКА: «УКРАЇНЦЯМ ТРЕБА ОБ'ЄДНАТИСЯ НАВКОЛО СПІЛЬНОЇ ІДЕЇ ТА ПОВЕРНУТИСЯ ДО САМИХ СЕБЕ»

Є люди – світло. Біля них хочеться зігрітися. Ними хочеться начути, про них хочеться розповідати іншим. Нині моя розповідь про Олену Івановську – українську фольклористку, професора, завідувачку кафедри фольклористики КНУ імені Тараса Шевченка.

Тетяна
ЧЕРЕП-ПЕРОГАНІЧ

Сфера її наукових зацікавлень: звичаєве право, теорія фольклору, історія фольклористики, семіологічні та нарративні особливості фольклорного тексту, статусні та рольові функції суб'єкта фольклорної комунікації, гендерні дослідження фольклору. Олена Івановська першопрохідник у дослідженні фольклористичної та літературної спадщини Ганни Барвінок (О. М. Білозерської-Куліш). Автор близько 100 наукових, зокрема 17 науково-методичних, праць, навчальних посібників, підручника та навчальних про-

ма-вчителька мусила відвезти доню в село до бабусі поруч із Кам'янцем-Подільським, де й промайнули її дитячі роки.

– То незабутній час. Це були татові батьки – Гончаруки. Неймовірні люди. Не без характеру. Мама й досі інколи мені каже, що маю гончарувський характер. І я цим неабияк пишаюся. Хоча по материній лінії теж у нас цікава родинна історія з польсько-французьким корінням.

тувати навколо себе людей. «Ленко, що ти все з тими книжками. Йди на кухара – там не пропадеши», – казав дід. Я, до речі, кухар третього розряду. Вдома з донечкою пиріжки смачні печемо, пампухи. Хоча книжки такі стали для мене основою-основ.

КОЗИР-ДІВКА

Коли ти зростаєш в учительській родині, то вчитися гарно – це вже майже твій обов'язок. Та Оленку ніхто не примушував виконувати цей «обов'язок». Їй просто подобалося бути першою і все. До восьмого класу вчилася в школі № 11 поруч із будинком, а в старших класах доводилося перебігати містом через два мости до нового освітнього закладу, аби встигнути на перший урок фізкультури. Встигала завжди! Була козир-дівкою.

Олімпіади, конкурси. Тут не варто рівних Олені й шукати. Її це надихало, бадьорило, додавало впевненості у власних силах, виховувало. Спогади струмочком – один за одним з тих літ...

– Від вчителя в школі багато залежить, – говорить співрозмовниця. – У тому, ким я є, основну роль відіграла саме вчителька української мови Галина Іванівна Гільовська. Так любила її уроки, що навіть нічого на думку не спадало ніколи, окрім того, що після школи я теж стану філологом. Взагалі про школу також можу розповідати без кінця. Єдине, що відгукується болем до цих пір – смерть батька. Він помер у 83-му році. Навчалася я в 9 класі. Людиною був надзвичайною. Мені так ніхто його і не замінив. Бо є незамінні почуття.

Після школи поїхала до Києва спробувати студентського життя. Всі тоді намагалися вступати на романо-германську чи російську філологію, а Олена вступила на факультет української філології. Вдома казали: «Та ти ж в бандерівське лігво лізеш». Та дівчина знала, що назад дороги немає. Бо не хотіла вона ніяких

інших доріг. Отак по сьогоднішній день і нерозлучна з рідним університетом.

«МИ ТВОРИМО В УНІВЕРСИТЕТІ ЦЕХОВЕ БРАТСТВО»

З 2007 року очолює кафедру фольклористики. Замінила на цій посаді ще одну свою вчительку, засновницю кафедри, людину віддану своїй справі – Лідію Францівну Дунаєвську.

– Завжди згадую її лекції. Вона не просто вела нас у світ народної казки, ми проживали ті казки разом з нею. Померла Лідія Францівна в продуктивному віці за робочим столом. Але в наших серцях її усмішка, її настанови. Від неї – згуртованість, родичання, братерство. Ми і справді на кафедрі як одне ціле. Тут нема чужих.

Разом з колегами Олена Івановська робить все можливе, аби студенти несли у світ те, що всі гуртом вкладають у них.

– Одним словом, творимо в Університеті цехове братство. Сьогодні, як ніколи, важливо, щоб була між нами, українцями, оця єдність, спільна ідея, навколо якої гуртувалося б якомога більше людей. А яка ж ідея може бути вагомішою, ніж збереження традицій.

НА МАЙДАНІ

Те, що між студентами і викладачами існує єдність і взаєморо-

зуміння, чи не найкраще показав Майдан. Так, саме 23 листопада вся їхня кафедра опинилася за власним бажанням в епіцентрі подій.

– Для нас ці хлопці й дівчата – діти. Хіба ж ми могли лишити чи зрадити своїх дітей? Якщо хтось десь брав лікарняні й переховувався в ті моменти, то ми йшли слідом за молоддю. Підтримували їх. До самої весни. Це навіть не обговорювалося. Особливо після поранення в голову нашої ж таки студентки. Тобто Майдан ми пройшли весь, як могли.

Майданівці університетських фольклористів теж пам'ятають. Адже вони були не тільки підпорою в найтяжчі моменти фізично, а ще й підтримували духовно. Весь святочний цикл від Андрія до Водохреща підготували і провели. Хоча навзаєм як науковці теж отримали немало. Бо в такі суворі моменти традиції оприявлюються, оживають найліпше.

Потім було написано низку наукових робіт на тему фольклору Майдану. А ще було піднесення неймовірне, віра в те, що ось він, час змін. Але, на жаль, не так сталося, як думалося і бажалося...

«У ФОЛЬКЛОРИСТИКИ ДВА КРИЛА – СЛОВЕСНЕ І МУЗИЧНЕ»

Говорити про хороше приємніше, ніж навпаки. Але коли бачиш, як створюване роками руйнується кимось навмисне, то тут вже не говорити хочеться – кричати. І Олена Івановська кричить, стукає не в одні двері. Але ті двері сьогодні ледь прочиняються перед такими ентузіастами, патріотами, справжніми українцями, як ця диво-жінка.

– Знаєте, що нині маємо за ці п'ять років після Майдану на виході? У нас, фольклористів була спеціальність! Урядом Яценюка її було виключено з переліку галузей і спеціальностей підготовки фахівців навчальних закладів, як і виключено в тому ж 2015 році такі спеціальності, як етнографія, етнологія. Не стало спеціальності. Потім ще за Квіта довго

грам з методики викладання фольклору, етнопедагогіки, української етнографії, звичаєвого права, української народної творчості, теорії фольклору.

Але наша розмова була не лише про це. Переді мною сиділа тендітна, щира гарна жінка, яка ділилася своєю любов'ю не тільки до роботи, професійних обов'язків, а й любов'ю до найголовнішого – родини, друзів, України...

«...ЩО ТИ ВСЕ З ТИМИ КНИЖКАМИ. ЙДИ НА КУХАРА – ТАМ НЕ ПРОПАДЕШ»

Про дитинство Олена Івановська може розповідати безкінечно. У ньому все: дорогі обличчя родичів, шкільні вчителі, молоді батьки... Народилася на Хмельниччині. Тоді в декретній відпустці довго ніхто не сидів і ма-

Перші уроки виховання отримала Оленка саме від діда Василя і баби Ганни – людей високої моралі. Дід – колишній оstarбайтер, бабця чого тільки не пізнала за життя – і голод, і смерть діточок під час війни, і розлуку з коханим чоловіком (не знала ж – дочекається чи ні).

Дівчинці подобалося в селі. Навіть коли прийшов час іти до школи і батьки забрали до міста, на канікулах завжди приїздила сюди.

– Мої пращури стільки всього пережили, але ніколи не ремствували на життя. І нас цього вчили. Бабця взагалі сильна особистість. У селі її поважали. Коровайницею була славною. Навіть коли вже нездужала – кликали все одно. Сиділа на ослінчику і давала вказівки іншим кухаркам. Церква в селі – її заслуга. Вона вміла згур-

думали, до кого фольклористику притулити. Частина місць державного замовлення було віддано на освітню програму з культурології, часточка залишилася у філології (і добре, що хоч так). Нам з 27 державних місць залишили п'ять! Щоправда, цього річ додали ще чотири. Але це вже після того, як за допомогою радника Міністра культури України, співачки Анжеліки Рудницької, за що їй дуже вдячна, вийшли на Віктора Юценка, і він разом з Леонідом Кравчуком та Леонідом Кучмою підписали листа на підтримку кафедри фольклористики на ім'я Л. Гриневич. Тобто, маємо нині дев'ять державних місць та ще три – Франківський університет (минулого року філологічний факультет відкрив освітню програму з фольклористики) на всю Україну... Спасибі, що дирекція Інституту філології та ректор Університету нас підтримують, ідуть назустріч.

Ще один біль професорки – скасування творчого конкурсу. Викладачі кафедри фольклористики проти таких змін. І їх можна зрозуміти. Адже нічого доброго це не несе. Не можна теорію відокремити від практики. Що сьогодні в школі відбувається? Перед учнем стоїть завдання розповісти веснянку. Розповісти! Ну, вивчить він слова, переповість. А далі що? Веснянка – це пісня, це складник цілісного комплексного обрядового тексту. Тому фольклор необхідно вивчати комплексно. Саме тому абітурієнт має володіти хоча б елементарними виконавськими навичками, почуттям ритму (коли йдеться про вивчення та відтворення пісенного, танцювального зразків).

– Нам ніяк не можна без творчого конкурсу. У фольклористиці два крила – словесне й музичне. Це не літературний текст, застигла форма. Це жива комунікація, а, відповідно, динамічний текст. Він твориться і відтворюється лише тоді, коли його виконують. Коли ж він «схоронений», то просякає «нафталіном» забуття. Тому треба не лише аналізувати, пізнавати фольклор, а й реконструювати його, популяризувати серед людей. І кому ще це розповісти? Хто нас почує і де нам можуть нині допомогти? Я не знаю...

Справді, проблема велика. Викладачі знайдуть собі роботу

в разі закриття освітньої програми з фольклористики. Щось робитимуть, щоб без хліба не сидіти. Але ж ми маємо велику загрозу втрати фольклористичної школи, наукову традицію якої закладали в Університеті Святого Володимира М. Максимович, В. Антонович, М. Костомаров, розвивали В. Перетц, М. Рильський, В. Бойко, Л. Дунаєвська, О. Таланчук та інші сподвижники національної ідеї та українського державотворення. Навіть важко уявити, скільки має пройти часу, щоб стало актуальним державницьке усвідомлення фольклору як базової сфери гуманітарних знань. Фольклор – це оберег мови, через нього вона збереглася, через нього вона і відроджується.

Кожен народ, який себе поважає, береже свою мову, свої традиції. А що діється в Україні? Маючи такі творчі надбання, Україна нині представлена в ЮНЕСКО лише двома позиціями – петриківським розписом і козацькими піснями Дніпропетровщини.

– Попри все, я велика оптимістка. Ми вже багато зробили. Наші колишні студенти вже сіють у містах, містечках, селах набуті знання. А означає, що десь – щось – колись має зійти добрим урожаєм. Адже тільки нашій культурі під силу заткнути за пояс весь той «руській мір». Фольклор – безвідмовний ключик до людської душі. Що ми будемо? До чого прагнемо? Якщо перемоги, свободи, то ця перемога – повернення українців до самих себе. У нас генетично закладено неприйняття чужого. Чужого нам не треба. Єдине, що треба, так це правильна ідеологічна позиція.

ДОНЬКА, ДРУЖИНА, МАМА

– Якби я була такою розумною, як зараз, то я би займалася не наукою. А народжувала б дітей. Так, як мої покійні бабусі. У кожній було по п'ятеро діточок. І це в ті часи!

Олена Івановська – мама дорослого сина Петра і восьмирічної донечки Софійки.

– Сину менше вдіяла уваги. Вчилася, вчилася, і знову вчилася. З дочкою інакше трохи. Хоча теж, мабуть, треба більше бувати вдома, а не на кафедрі. Та в кожного свій шлях. У мене – такий.

Хоча дім – це її фортеця. Чоловік Анатолій Черняк – військовий. Війна не оминула їх. Але Олена навчилася чекати коханого додому без сліз. Це щось післямайданне. Словами не пояснити.

– Бабуся свого часу мені казала, що родина – найважливіше. Ми всі, як одне ціле. Нещодавно ось сестра гостювала, аж два тижні. І це нормально. І так має бути. Бо нічим не замінити родинні почуття. Головне тепер, щоб діти це зрозуміли і з цим жили завжди.

Поруч мама. Їй 78 років. Час невблаганний. Заміж за Олениного батька вийшла в 16 років. Гарна. З косяю нижче пояса. У таку не можна було не закохатися. Любив її. А вона йому сина і доньку подарувала. Її слово для нього було – закон.

дально. Це коли і в радості, і найголовніше – в горі. Це коли хліб спільно ламається за одним столом. Так завжди було. Прикро, що тепер це втрачається. Щоб когось одного вдома прийняти – б'ємо півмаркета скуповувати. Раніше прийшли у твій дім, що є – на стіл, і допізна спілкування, щирі розмови. Дорослі, діти.

А як тепер ми вчимо дітей дружити, коли ми навіть не завжди усвідомлюємо, що вони мають такі ж права, як і ми, дорослі. Занадто багато опіки, не завжди доречної. Батьки вирішують все. Хай спробує нині вчитель у школі змусити підлогу помити – батьки скаржитися почнуть: як так, їхня дитина і підлога...

– Нас же змалку привчали до різної праці: хто корів пас, хто траву гусям рвав. Ми вчилися жити і дружити вчилися теж. Не мами й тата вирішували, з ким нам дружити. А самі вибирали тих, з ким або й досі йдемо пліч-о-пліч, або самі вчасно зрозуміли, що з такими «друзями» не по дорозі.

ДОЛЯ – НЕ ФАТУМ

У розмові не оминули й життя суспільне. Бо ж як це оминеш? Адже все взаємопов'язане.

– У мене таке враження, що ми сидимо вже довгий час на гілці дерева, яку самі потроху сплюємо. Ця гілка – культура наших предків.

Якщо обміркувати ці слова, то справді все так і є. Знову помітно зраджуємо закони предків. Варто лише побувати на якомусь із фестивалів – нове, гарне вбрання на артистах, які представляють тра-

диції своїх регіонів, але краще не поспішали б ховати старі сорочки знову до скринь. Бо не пасують, наприклад, літнім жінкам всі ті новостворені плахти й віночки... Не пасує нікому ця шароварщина. Від неї тільки шкода, бо вона відвертає моль від культури. Ми зраджуємо ідеї, мову, пам'ять предків. А це ж гріх, за який платимо не одним поколінням і ще платитимемо, якщо не зрозуміємо, чому все так. Катастрофічні наслідки геноциду нації не дають українцям остаточно прозріти. Втрачаємо культ предків, ідею Бога. А без Бога ж, ні до порога.

– Треба зрозуміти, що в нашого народу своя доля, треба повернутися до самих себе і все піде на лад. Доля в українців – це не фатум, як в росіян, це те, що можна виправити, долю можна задобрити, примножити.

Національну ідею вбачає Олена Івановська в, здавалося б, простих речах – садок вишневий коло хаги: своя хата, вечір на столі, родина за столом, дівчата, які співають ідуци. І дарма, що плугатарі з плугами йдуть. Не треба соромитися того, що ми від діда-прадіда – землероби. Обробляти землю це талант. Це багатство. Головне, мати землю свою, головне, щоб змогли позбутися того такого за давнього відчуття «на нашій, не своїй землі»... У цьому вся наша воля, сила, наш характер.

– Зміни є. Хай повільно, але рухаємося вперед. Пам'ятаю, колись на свята перед нашими студентами-колядниками господарі зачиняли двері. Сьогодні самі гостинно запрошують завітати до хати.

«МИ ВЧИЛИСЯ ЖИТИ І ДРУЖИТИ ВЧИЛИСЯ ТЕЖ»

Про друзів, як і про родичів, говорити Олена Івановська може багато. Бо для неї дружба – це все!

– Я дуже соціальна людина. Інколи хочеться усамітнитися, але хіба на якусь годинку. А потім знову до тих, кого люблю, ціную, кому довіряю. Дружба – це відпові-

ОТЧИЙ КРАЙ У ПИСЬМЕННИЦЬКІЙ ДОЛІ

Олександр КАВУНЕНКО

На Полтавщині відбулися перші літературно-краєзнавчі «ОлесеВолівські читання-2018».

1.

Подія незвичайна, прикметна насамперед тим, що до земляків завітав співець отчого краю, автор дебютної, виразно автобіографічної повісті «Степівщина» Олесь Воля з дружиною Ганнусею та братом Михайлом. Звідси після закінчення школи вирушав Олександр Міщенко у світи незвідані, а повернувся відомим письменником, чи не найдоглибнішим у сучасній літературі дослідником голодомору 1932–1933 років, мислителем, лауреатом престижних літературно-мистецьких премій, зокрема, імені Григорія Сковороди та Олесея Гончара. Так – чи у варіаціях ще солідніших – видавці анонсують його твори, а мистецтвознавчі авторитетно потверджують: «Хотіли багато, а зробив лише він».

У складі своєрідного родинного десанту в українську глибину був і автор цих рядків, який, симпатизуючи Олесеві ще зі студентської пори, міг увіч переконатися, до якої міри важлива така зустріч не лише для нині визнаного майстра пера, а й для поціновувачів і дослідників його творчості. Та чи й не став я свідком того, як здійснюється мрія письменника, висловлена в одному зі щоденникових одкровен: «Не хочу, щоб мене хвалили, хочу – щоб читали».

Зі сцени сільського Будинку культури школярі – наодинці й гуртом – озвучували тексти, зворушливо являли своє розуміння та відчуття багатобарвної палітри художника слова. Перед залом повнісіньким виконавці народної епопеї «Безкровна війна», романів «Завірюха» та «Калиновий гай», повістей «Перегін», «Я плакав на ранкову траву» перевтілювалися у страждальців голодоморної пори, наближаючи до глядачів трагедії й втрати непоправні, що спіткали Україну майже століття тому. Люди старші, згадуючи родичів, зниклих у пеклі тих років, не могли стримати сліз.

А хіба не хвилювався й сам автор, коли, звертаючись до крає, раптом запнувся й, поволі опановуючи себе, ще якийсь час потому ніби вдивлявся у далечинь свого многотрудного буття:

– Коли б на мапі світу не існувало села Винники, то щонайменше половини мене, яким я є зараз, не було б. Утім, чому половини? Я ж там народився, а на цій сцені разом із присутнім тут Толиком Чепіжним, однокласником, грав не тільки в одній футбольній команді, а й свої перші ролі у шкільних спектаклях. Скільки літ минуло, скільки подій відбулось-пере-

жилося, а здається, що між ними й цими миттєвостями був лише один-єдиний день...

Далеко не безхмарно складалося затишж життя його в міському середовищі – кардинально інакшому, аніж сільське, наче то зовсім інша цивілізація. Бувало, заплутувався в роздумах і вчинках, помилявся – аж до того, що починав сторонитися людей, постраждавши неоднораз через свою довірливість надмірну, і... Вкотре вирішував любити тих, із ким зводила доля, ніби знав, що клубок проблем та зневір'я рано чи пізно розплутається, а ваготи взаємин, які скочували духовні м'язи, минуться, немов лихий сон.

– Надії мої врешті виправдовувались, бо всім на світі правує любов, і ніщо, вважаю, так не лікує душу, як світла далеч материзни, що відкрилася мені в дитинстві. За першої ж нагоди і в літа зрілості я вихоплювався з нетрих міських, аби стати на незабутні стежки-дороги, зустрітися зі знайомими одмалячку людьми, як оце й сьогодні з вами, бо тут назавжди зосталося моє серце, – повідував письменник без пафосу й під оплески залу.

Життя, – додав ще він, – змагання, в борінні велети й малі, – й немає вищого визнання, аніж на батьківській землі.

Тільки дитинна, мовив, посправжньому ангельська любов робить нас людьми; згадував, як йому, непогамовникові малому, хотілося обійняти світ, зробити, аби не лише йому, а всім – рідним і чужим, добрим і злим, друзям і недругам – гараздилося скрізь і завжди.

– Подосі живе в мені чуття вітчизни з її давнішими стежками й оцим клаптиком рідної землі на сцені, де я тепер ділюся з вами найсокровеннішим. Звідси родом і мої книги – закодоване в літерах і словах биття мого серця, мій сумнів, моя любов, прозріння й молитва...

2.

Так, саме у Винниках майбутній письменник уперше побачив

небо над головою, спізнав дитячі радощі та замріяння юності, прочитав поза шкільною програмою книжки, що заклали в душі зерна художньо-дослідницького, філософського погляду на світ. П'ятилітнім хлоп'ям крізь причілкове вікно угледів чотири перехняблені хрести біля всохлої груші-дички. Запитав: «Бабусю, а навіщо хрести біля нашої хати?»

Побожна Килина довго мовчала, скрушно похитуючи головою: «То, онучку, тридцять третій. Страшне тоді було, ой страшне. Не доведи, Господи, ще таке пережити...»

Не встиг Сашко дізнатися, що то було за «страшне» – невдовзі бабуся відійшла у засвіти. І вже ненька розповіла малому допитливцеві: під горбками наприкінці городу сплять вічним сном її сестри Люба, Галина, Маруся, брат Гриша. Упокоїлися від голоднечі лютої.

Останньою згасала найстарша Маруся. Від зорі до зорі трудилася в полі, й батьки на зароблені гроші купили їй червоні чобітки. Та хоч би раз озуга їх. А то злягла й, передчуваючи неминуче, покликкала матір, тихим, ніби потойбічним голосом попросила: «Неню, покажіть мені оті чобітки...»

Аби полегшити доньчині страждання, Килина мерщій дістала їх з-під полу. Висхлими, посинілими руками взяла чобітки, поцілувала маму в чоло й стала бездиханною.

Скосила смерть і діда Хому. Аби не йти в колгосп, заліз на піч та

й пролежав отак двадцять один день, поки не зняли звідти мертвого.

Без засухи, без стихійного лиха, без війни, – оповідав Олесь Воля у книзі «Мор», – рід їхній поменшав на п'ятеро душ. Коли підріс, то ходив по хатах і записував слово до слова пекучі спомини страждальців, нічого не вигадуючи. Та чи й могла уява намалювати щось жажливіше? У Винниках майже повністю зникли хліборобські роди Сліпків, на третину поріділи дворища на кутках Довганів, Лифарів, Мищенків. У сусідній Бреусівці лише на кутках Бабичів і Сердюків у голодовку вимерло втричі більше людей, аніж загинуло у Другій світовій...

Саме у Винниках Олександр Міщенко, тоді кореспондент районної газети, довідався про підступно вбивчі 1932–1933 роки, а згодом, вивчившись у Києві на журналіста, продовжував збирати і врешті відтворив – через свідчення тисяч очевидців – трагедію вигублення українського селянства, яку назвав безкровною війною тодішніх правителів проти народу.

Одна з розповідей у тій книзі, безпрецедентній за силою трагізму, – історія матиної сестри Марії, а його, виходить, рідної тітки... Тепер уже й матусі немає на білому світі, проте людина живе, доки її пам'ятають. А синівська пам'ять – найнезглибиміша, бо, певно, ще з лона-утроби матері широчіється.

Тривав поминальний тиждень, тож дорогою з Києва, у Кременчуці, Олесь Воля придбав вінок, щоб покласти його на ньєчину могилу. І кожен, хто був поруч із ним тієї хвилини, схилив голову, віддаючи шану українській селянці, яка явила світові шляхетного письменника-мислителя. Схвилювали мене своєю несикуваною народною мудрістю й слова, викарбувані на гранітному надгробку.

– Матусині... – тільки й мовив Олесь у відповідь; спазм від стримуваних сліз перехопив його слова про те, можливо, що саме від ньєчки він перейняв хист малювати словом, а згодом заповзвся творити картини людського бут-

тя в усьому багатоманітті його виявів, не оминаючи й найтрагічніших.

А прозора глибина мислення, уява вражаючо-проникненна – від кого? Каже: також від неї та від батька, умільця з умільців не лише у Винниках, а й у навколишніх селах; до того ж, майстровитий Володя-старший міг так захоплюватися читанням книжок, що інколи забував про все на світі. Придумував різноманітні, здавалося, неймовірні історії, якими не лише малий Сашко заслуговувався, відзначався дотепністю неабиякою, а вигадані ним прізвиська односельців прикріплювалися до тих назавжди.

Непоступливість обох, батька й матері, навіть затятість у справах житейських син одмалячку всотав у душу, щоб там уже ніколи не завівся бур'ян кон'юктурності, чи – ще ганебніше – сталося засліплення політикою. Вважає: письменник, якщо він справжній і не доведений до відчаю через бідність, – боїться політики, як чорт ладану. Боїться, бо дев'яносто дев'ятьох зі ста вона губить, деморалізує, робить продажними. Тому у літератора має бути «собачий нюх» на творче самозбереження.

А найперша письменницька заповідь: правда. Без ретушу й замовчування чи підгасовування фактів, як то буває, на жаль, із тими письменцями, що не зображують дійсність посутно, у її суперечностях, а продукують ілюзію реальності. Що необхідно в першому випадку? Мужність. У другому – підлість. Так безкомпромісно мовив Олесь Воля у «Діалогах з великими».

«Писати, суворо дотримуючись плану, до деталей щонайдрибніших продуманого», – папірчик із таким наказом самому собі – завжди на робочому столі, хоча слова ті закарбувалися в душі й давно стали однією з доміант його творчості. Із цим наказом самому собі Олесь Воля складав «Українську катрени», «Мор», роман-дилогію «Завірюха», трикнижжя філософських роздумів «Піраміда духу», творив щоденники різних років, зокрема й останнього десятиліття – «У пору жнив моїх духовних». Зрештою, писати для нього – це ненастанно редагувати, а то й переписувати, здавалось би, довершені й вивірені тексти...

3.

Проте вернімося до перших літературно-краєзнавчих «ОлесеВолівських читань-2018», аби ще раз наголосити: це було справжнє свято, сценарій якого земляки письменника продумали ґрунтовно, зіткали воедино злотоцінними нитками любові до його творчості. Ось він на екрані, схилений у задумі над рукописом, затишж кадри фільму, присвяченого майстрові,

розповідають про його шкільні роки, пору творчого зростання та зрілості. Телекамера вихоплює винниківські краєвиди, стежки, якими бігав малий Сашко, зупиняється біля батьківської хати з криницею та квітучою вишнею на подвір'ї; ведуча програми Карина Андрейко, школярка з Бреусівки, натхненно вивідає сторінки Олесевої біографії, вводить глядачів у світ його хлопчачо-юнацьких захоплень, без яких той не ступив би на незримі стежки до самого себе, а згодом і літературних висот, суспільного визнання; запрошує до згадок колишнього однокласника Сашкового Григорія Сердюка, – і в споминах Григорія Дмитровича (до речі, одного з авторів краєзнавчої книги «Перлина Козельщини») виникли двоє сільських любоводів, які могли годинами дискутувати про життя-буття не за шкільними підручниками, а поза цим – ревниво стежити, хто частіше й краще виступить на шпальтах районної газети, де свого часу починав шлях у літературу Олесь Терентійович Гончар...

Згасає прикінцевий кадр документальної стрічки, і голова оргкомітету «ОлесеВолівських читань-2018» Тетяна Бутенко оповідає зі сцени про те, як у школах району відбувалися задалегідь оголошені тематичні конкурси, називає переможців цих своєрідних літературно-критичних, краєзнавчо-нарисових та есеїстичних змагань. Альону Давиденко й Олександрю Лисовську – у номінації «Виразне читання», Валерію Резнік і Ксенію Топоркову – в «Малюнку за творами Олесь Воля», Ольгу Кириленко – переможницю в написанні твору-есе «Олесь Воля – письменник, громадський діяч і патріот». Дипломи та подарунки отримують учителі Ніна Панасенко та Оксана Пархоменко за методичні розробки з вивчення творчості письменника на уроках української літератури, а також Віталій Павлюк, який, окрім участі в конкурсі, узяв на себе чимало організаційних клопотів.

Називаються нові прізвища, й під музику віншувальну сам письменник вручає конкурсантам дипломи, призи та цінні подарунки, а після завершення церемонії роздає автографи, фотографується на згадку з учасниками зворушливого дійства. В об'єктиві моєї фотокамери – щасливі обличчя дітлахів та їхніх батьків у переповненому залі.

4.

За кількості метрів од Будинку культури в Бреусівці – школа та її гордість небуденна: історико-краєзнавчий музей. Одна кімната, але в ній угледів я воістину родинну атмосферу, а те, що на стендах розміщено, гріх назвати казенно-сухуватим словом експонати. Портрети на чорно-бі-

лих, поживклих від часу світлинах, події краю прозирають крізь роки й десятиліття, стаючи історією й твоєю душою, яка починається з малої вітчизни кожного. Не лише Олесь Воля та його молодшого брата Михайла, які народилися тут, чи однокласників письменника – Костя Тараненка та Григорія Сердюка, а й присутніх у музеї педагогів, яким судилося стати «своїми» після навчання у вищі. Як, до речі, й нам із Ганусею – корінним киянам, що далеко від столиці відчули душею людей, які уславили цей куточок української глибини й стали її історією.

Занотовуючи до книги відгуків удячне слово господарям та свої почування після відвідин музею, я не помітив, як почав римувати, й тепер наважуюся подати дві строфи несподівано виниклого експромту.

*Тут не царі, що на престолі
війни роздмухували жар.*

*На фото поруч – Олесь Воля
й до нього всміхнений Гончар.*

*Творили пісню і ремесла
жінці з Потоків й Винників,*

*і доля Лесева воскресла
у вдячних душах земляків...*

«Мучтєся, мучтєся, любі мої. Не бійтєся мучитєся!» – радить Воля у щоденниках зрілої пори своїм молодим колегам, згадуючи, напевно, як його колись безгрошів'я й нестатки доконували, але не змусили покинути перо й таки виконати настанову славнозвісного земляка свого Олесь Гончара: «Олександрє, все відкладіть, а книгу про голодомор 1933-го напишіть неодмінно!»

Тут, у музеї, вони зустрілися ще раз: стенди з їхніми книгами, світлинами та відзнаками насамперед літературними – поруч. Один пішов у безсмертя, другий згадає тепер історію їхніх зустрічей – на жаль, не таких частих, як хотілося, проте від того тільки дорожчих. І, здається, – достатніх, аби Олесево-молодшому й книгу про свого вчителя в літературі написати, як дасть Бог снаги. А розпочне її, можливо, з того, як колись учнем Бреусівської школи виборов право сидіти за тією самою партою, що й класик, про чаювання в киявській домівці Олесь Терентійовича та розмови в неформальній обстановці;

як по-батьківському вимогливо Гончар благословив його у світ літератури, порекомендувавши до друку в журналі «Дніпро» оповідання тодішнього початківця.

Не забуде, зрештою, висловити жаль, що про творчість і значення Олесь Гончара в мистецтві оповідали тільки після того, як він одійшов у засвіти. Хоча й мовив Григорій Сковорода, що слава потрібна мирові, а не тому, хто славен, – усе ж талановитого письменника, який активно працює, ніби заживо хоронять, коли замовчують його твори, а то й забороняють, вилучають із бібліотечного обігу, як це сталося з Гончаревим «Собором»...

Уперто долаючи несприятливі життєві обставини, йшов до самого себе й читача Олесь Воля. Попри сумніви й сум'яття, виторював власний стиль буття й творчості, долю неповторну вибудовував. У мистецтві слова свого виробив правило: останню фразу в сьогодиншньому рукописі відшліфувати так, аби вдосвіта дня наступного вона стало першою.

Втім, ні-ні, та й докине, було, у розмовах наших про життя-буття, що вкрай важливо для письменника не просто «плуга перти», дбаючи про загальний образ і ритм викладу своїх писань, а й душевно перебувати в стані максимального спокою, віднаходити його в родині, в очах побратимів незрадливих. Звісно, і в серцях земляків – надто тих, що являють собою духовне осереддя краю, де ти бентежишся й маєш водночас утіху-перепочинок, щоб іти далі.

Мала батьківщина – це його, Олесь Воля, незрима криниця духу, що дарує натхнення, допомагає творити, долаючи зневіру. Своїми творами та сьогочасною присутністю у житті не лише літературному він мовби запитує усіх нас, українців: чи будемо разом, чи не роз'єднаємося, відступивши, спокушені долларом та іншими звабами-підступами чужинськими, замість того, щоб своє робити? І нагадає давню істину, що мужність народжує переможців, згуртованість – непереможних.

с. Бреусівка – Київ

СІМЕЙНІ ЦІННОСТІ – ПОНАД УСЕ

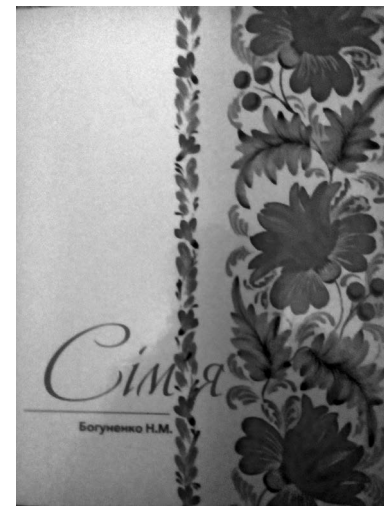
**Певно, до такого висновку
приходить кожний читач
після смакування повісті
Ніни Богуненко «Сім'я».**

Книжка написана живою, доступною мовою у вигляді оповіді про одну з українських родин у період від часів повоєнного життя українського народу в кінці 40-х ХХ століття і до тривожного сьогодення, коли в зоні АТО щоденно гинуть сини України. Авторка ностальгічно згадає злиденне життя дітей Другої Світової війни в одному з українських сіл.

Натякає, що не всі згадують те життя лише в темних тонах. Насправді, для когось той час був світлим і сонячним. Як бачимо на прикладі молодих, що разом стали на шлюбний рушник.

Створювалася нова родина вчительки української мови Марійки та колишнього солдата Василя. І певно ж, молоді запам'ятали на все життя слова батька нареченої: «Пам'ятайте, діти, що найголовніше в нашому житті – то є сім'я». Ці слова, зафіксовані авторкою на початку твору, можна перечитувати рефреном між рядками протягом усієї повісті про непрості роки становлення української родини у зросійщеному селі, про загалом складну долю українського селянства в роки тотального комуністичного терору та колгоспного закріпачення. Але молоді не здавалися, як і сотні, тисячі подібних сімей. Вони вибудовували краще життя для своїх нащадків і створювали умови для співіснування з такими самими злиднями, як і вони. На прикладі описаної сім'ї можна побачити життя людей в Україні, які не боялися труднощів, які жили в любові та взаємоповазі, які любили рідних та близьких, любили свою країну і без пафосу щоденно закладали цеглинки добра і любові у фундамент будови дружної родини.

Авторка вдається не лише до характеристик персонажів повісті, а й до описів тогочасного побуту селянина: «Хата Василя була мала і стара, вона складалася із сіней та двох кімнат – передньої та задньої. Влітку задня кімната слугувала за кухню, а взимку там тримали корову та кури. В хаті був збитий з дощок настил, який слугував Василеві за ліжко, а мати з молодшою донькою Галиною спали на печі. Єдиною прикрасою оселі були вишиті рушники...». Це для тих, хто забув, як гарно жилося тоді. Але слід згадати, що люди у післявоєнний час були добрішими, навзаєм ввічливими, а відтак і відчуття, що ти не наодинці зі своєю бідною, наснажувало, сприяло ніби гори звернути заради світлого майбутнього, як би його хто не називав. Вони вірили у спільне подолання негарздів. Вони жили і народжували дітей. І трое доньок у родині мали різні шляхи розвитку. І разом зійтися їх лише горе примушувало.

Книжка змушує замислитися над минулим, щоб збагнути, до якого майбутнього ми прямуємо. Цікаві вислови римського політика Цицерона та індійського філософа Наради підсилюють соціально-політичні роздуми авторки про походження двох сусідніх держав та переосмислює закономірність дій політичної еліти цих країн у різні часи існування.

Сила у правді. Але ж правда у кожного своя. Переосмислення дій сучасного політикуму наводить на роздуми, певно, всі прошарки суспільства, що означає і письменниця. Авторка навіть намагається дати державним мужам сучасної України певні поради від жінки-матері. Сучасний стан міжлюдських взаємин літераторка розглядає крізь призму переконань трьох доньок однієї родини, де одна донька має проросійські погляди, друга – проєвропейські, а третя – проукраїнського налаштування. І їх єднає лише прищеплене батьками усвідомлення, що сімейні цінності – понад усе.

Я впевнений, що читачеві буде цікаво доторкнутися побічним поглядом до того, з чим стикався не раз. Але чи переосмислював побачене, почуте?! Цікавою є і структура повісті, яка складається з 24 розділів, причому останній розділ закінчується риторичним запитанням трьох доньок, які вже є жінками поважного віку, запитанням до невтомної бджолиної сім'ї. І в цьому є теж своя родзинка твору. Як є родзинкою і пересторога авторки повісті, яка зазначає: «Але треба ні в якому разі не допустити, щоб нас знову зробили «молодшим братом», або народом, який буде платити данину для процвітання інших держав. Якщо в таких муках уже народилася Україна зі своєю Конституцією, зі своїм Гімном, Прапором і Гербом – то означає, що вищі сили нам допомагають, наставляють нас на шлях істини. А нам треба навчитися любити свою державу, свою мову – і тільки тоді ми станемо народом». Я впевнений, що ця книжка наснажуватиме до праці над самовдосконаленням, до усвідомлення себе як невід'ємної частинки великої родини України.

Олег ОЛЕКСЮК,
поет, член Національної Спілки
письменників України

«Творчість зрозуміти – прочитати душу», – стверджує поет Олександр Гордон в одному з віршів своєї нової збірки «Ірпінь. Поезія. Любов», яка щойно побачила світ у видавництві «Перун». Отож, спробуємо увійти в храм поетової душі, прочитаємо вірші цієї збірки, сама назва якої налаштує читача на непроминуше, високе і справжнє.

Книга не поділяється на три окремі розділи, що видавалося б логічним, виходячи з «триступневої» назви твору. Лірична урбаністика (яка досі є неабиякою екзотикою в сучасній українській поезії і в якій, як риба у воді, почувається О. Гордон) тісно переплетена в автора з настроєвими алюзіями пережитих, ба навіть ще не народжених почуттів. Більш того, поет, який мешкає в Ірпені лише чотири роки (про що довідуються з анотації), щиро переконаний, що «свою долю і конем не об'їдеш», що місто чекало на свого співця і, врешті, дочекалося:

*А місто чекало на мене,
І слово, немовби з небес,
Зійшло, наче Богом натхненне...
І сам я у ньому воскрес.*

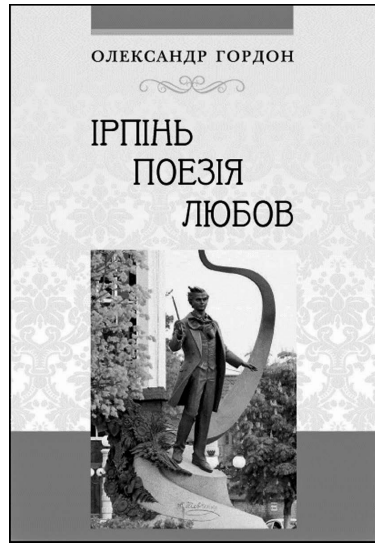
Безперечно, поетове воскресіння є новим поетичним натхненням, почерпнутим від ще зовсім юного в історичному контексті міста, від пам'ятника молодому (а не у звичній нам смушевій шапці) Шевченку, від самої травневої благодаті:

*Бує сонцем золотий Ірпінь,
І мріє молодий Шевченко –
Під спеком травневих шепотів...*

...
*Фонтани площею пливуть
І напувають щастям місто.*
(До речі, саме ця мить зображена на обкладинці книги).

Тож і не дивно, що в щасливому місті, «столиці поетів, мистців і красунь» («Пісня про Ірпінь», яка ще чекає свого композитора), митець молодецько вигукнуто: «Що Парижа буденне причастя?!» і обіцяє коханій: «Я все одно тебе викраду з неба. / І привезу в мальовничий Ірпінь».

Проте, як відомо, перший захват – то стан скороминущий, усі ми по-справжньому любимо й цінуємо лише те, у що самі кладемо душу, що, заглиблюючись, вивчаємо і що поглиблює нас. В ірпінських поезіях Олександра Гордона яскраво проявляються обидві складові частини його непересічного поетичного дару – чуттєва та інтелектуальна. Поет не просто констатує: «Ірпінь – це поетична Мекка України», «Ірпінь – це місто-текст і місто-знак», «Ірпінь – це молитва до світу», а й, щоб переконати в цьому, повідомляє, можливо, ще необізаному читачеві: «тут Рильського поезія цвіла», «тут Кочура злетів талант трагічний, / Паламарчук плакав сонет шекспіровий», «тут вдруге народився Пастернак»,

СТОЛИЦЯ НЕБА І СТОЛИЦЯ СЛОВА

«Бували тут Булгаков, і Купрін, / Навідувався щирий Паустовський... / І не одна ще тут блукає тінь... (Сосюра, Стельмах, Загребельний... Садовський)... «Тут їхніх днів та почуттів перетин, / Ірпінь для них – майстерня-альма-матір...»

Тож зрозуміло, що в такому шляхетному товаристві «мислителів доби, що оминули Лету» поетове перо гострішає, а творча палітра набуває нових відтінків. Зокрема, несподіваним видається вірш-інвектива «Графоманам усіх століть». Але чому ж несподіваним? Кому, як не митцю, який знає і відчуває поезію аж «до Горація й Вергілія», для якого «мистецтво слова – це мистецтво долі» має пекти і боліти, коли «графомани гвалтують століття»? Окрім того, у своїй творчій іпостасі Олександр Гордон – не тільки відомий поет, прозаїк і перекладач, а й вимогливий критик та літературознавець, і його праці стосовно поколінь в українській поезії цілком кореспондуються з розглянутим віршем.

Звичайно, не тільки Ірпеню співає осанну поетова муза. Вже понад три десятиліття, починаючи від «вільних віршів із львівських вулиць» і аж до найновіших поетичних видань О. Гордона «Міста і рими» (2016), «Вежа любові» (2018), перед нами розгортається воістину унікальна за глибиною і обсягом поетична мапа України. Не берусь навіть перерахувати міста і місцевості, села, гори, верховини, знані і ще не пізані широким загальом куточки соборної України, які надихали, надихають і, я певна, що й у подальшому надихатимуть митця на нові злети. Тільки у книзі «Ірпінь. Поезія. Любов», крім, звісно, «завжди юного Ірпеня» та «поезії снів Приірпіння», погоджуючись зі стійким переконанням автора, що «поет розпочинається з Вітчизни», ми знаходимо щонайменше: Київ (і, зокрема, Видубичі, які поет «серцем обійняв»), віщий вірний Львів, романтич-

ні Сквирку і Романівку, мистецьку Бучу («книжковій Бучі» навіть присвячено гімн), козацький Чигирин і замріяні Черкаси, чернігівські Афіни, героїчні Крути, Ковель, а з ним і «волинську мітологію свободи». (Облишмо поки що давні Олександрію, Трою і Прованс, Париж, Орлі і праісторичні Грецію та Рим, хоча їм також знайшлося місце і в цій книзі, і в поетовому великому, закоханому в життя, серці).

На мою думку, найбільш переконливим у цьому сенсі є вірш «Міста – метафори епох»:

Метафора любові – тільки Львів.

Метафора історії – це Київ.

...
Метафора свободи – Чигирин.

Метафора поезії – Чернігів.

...
*Метафора звитяг і боротьби –
Це завше героїчні вічні Крути.*

...
Метафора безсмертя – це Ірпінь.

По вулицях його блукають вірші.

...
Усі міста – метафори життя.

Мої ж міста – метафори любові.
Втім, історію творять люди, і вся вона – на кістках, крові та натхненні. Час проминає, та залишаються легенди – давні і не дуже, як от про «Лесину країну почуттів» Волинь:

Античне світло відчуттів і духу,

Краси земної, вічності життя.

Світ музику старих легенд підслухав,

Яких не зачепило забуття.

...
Нам Україна-сонце щедро світить,

І заглядає в тихі небеса

Казково-духотворче тепло літо.

А Лесиних рядків жива краса

Передає від краю і до краю

Поезію, що в серці не вмирає!
Або ж спогад про майже міфічного предка з XVII сторіччя:

Тут Патрік Гордон будував фортецю...

Далекий предку, образ твій вже стерся...

Ще в пам'яті твій зрине Чигирин,

А у віках залишиться назавше

Той вічний подвиг, плин життя і чин...

Для довідки: Патрік Гордон (1635–1699) – контр-адмірал і письменник водночас (за походженням шотландець), якого можна вважати першим градоначальником міста Києва. Зберігся його щоденник у шести частинах, що містить унікальні історичні деталі з історії Європи і Російської імперії другої половини XVII ст., у яких він відіграв провідну роль як полководець, зокрема, очолював захист Чигирини від турецького нападу.

таємниця...», «У погляді твоєму – мій Ірпінь. / І я люблю той незбагнений погляд».

Кожна книга, хай навіть одного автора, має своє неповторне обличчя. Та незрідка трапляється, коли щось дуже важливе залишається недосказаним, і тоді, надто в поезії, рядки, образи, чи й назви творів перекочовують до наступної книги. Так сталося з одним із краших віршів інтимної лірики Олександра Гордона «Вежа любові». Здавалося б, де ж ще міститися цьому твору, як не в попередній книзі (О. Гордон. «Вежа любові», Харків, Майдан, 2018)? Однак, як читач дуже уважний, а часом навіть прискіпливий, я можу запевнити, що одноіменного вірша та

книга не містить. Вірш народився навздогін, і я не втримаюся від невеличкої цитати:

*Любові Вежа – не з високих стін,
Вона лише із почуттів високих.
Відроджується в ній духовий чин
Ще із часів безсмертного бароко.
Я власник Вежі на усі часи,
Нас двоє: я й Володарка Краси.*

Так, мав рацію філософ і фізик Блез Паскаль, коли ще у XVII столітті іронічно запевнив, що тільки закінчивши роботу, ми починаємо розуміти, з чого ж потрібно було її починати.

Доволі часто тонким лірикам закидають, що їхні «любовні зітхання» не є оригінальними. Що, приміром, нагадує вам вірш під назвою «Я Вас люблю» (до речі, за формою – це сонет з кодою)? Так, мені також пригадався Олександр Сергійович, як і той факт, що і йому дорікали у вільному перекладі з французького оригіналу. Але ж – не так вже й багато різних сценаріїв приготовано для людини долею. Інша річ, що вирішення тієї чи іншої колізії у кожного – своє. А щодо вірша – то треба читати. Скажу лишень, що вся поезія О. Гордона напрочуд оптимістична та життєствердна, вона буквально – весняна і юна:

«Я Вас люблю»... Так юність поверта,

Так гомонять міста на рідній мові,

Слова передають із уст в уста

І з поцілунками звиряють знову.

Помолів, знов закохався світ:

«Я Вас люблю» – шепоче всім в одвіт.

Поетична книга «Ірпінь. Поезія. Любов» – це справді подарований шанувальникам «спадок віршів дозрілого літа». Вона містить поезії, які цілком відповідають ще одному дзвінкому афоризмові від Олександра Гордона: «Справжні вірші, / неначе птахи, / перелітають із серця у серце».

Іванна СТЕФ'ЮК

«СВІТАНКОВЕ»

***

Мені серце затерпло...
А тепло, Так тепло
Світало, Що стікало проміння
З дерев
Та в сорочку мою...
Як живеться таким,
Що їм віку земного – замало?
Як живеться таким,
Що вмирають на кожному краю?
І що родяться тут же.
І в досвіток входять червоний,
І стають так під небом –
І сонце руками беруть...
– Помаліше тут будь.
Але... знаю сама, що не годна.
Ненормальній такій, мені хмари
уберію несуть.
Розтікається ранок.
Збирається в дивній краплині.
Глухо тьохкає серце,
Мосяжно ся мінить трава.
... По великому світі побігла маленька людина,
І в високому небі затерпли майбутні слова.

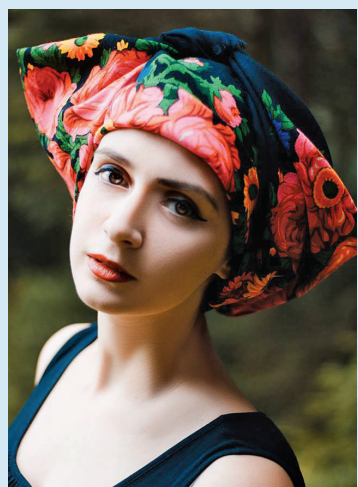
НАРОДЖЕННЯ

А початок морозяний.
Лущиться гола душа.
Гаптували вітри їй уберу,
Несли на мечях,
І по хмарах ступали,
І хмари лиш рідли, і – все...
Це – поріг неповернення,
Днина сорочку несе.
Таку білу, цирковану,
Ніби і людську, таку,
Що сховаеш в ній душу,
Малу, безборонну, гірку,
Серединку горіхову.
І затамуєш жалі,
Віджиєш...
На прадавній, аж сивій землі
Сніжно
Й затишно...

*Циркована – вкрита циркою, мережкой.

СЕРДЕЧНЕ

Бралось інеем серце ображене,

Іванна Стеф'юк (Олещук) (нар. 3 серпня 1989, с. Кобаки, Косівського району Івано-Франківської області) – українська письменниця, літературознавець, етнограф, методист. Член Національної спілки письменників України з 2013 року. Лауреат літературно-мистецької премії імені Марка Черемшини та літературної премії імені Пауля Целана. Кандидат філологічних наук (PhD). Наразі умовно можна виокремити дві основні іпостасі: художні твори видаються

під іменем «Іванна Стеф'юк», наукові та інші фахові публікації – під іменем «Іванна Олещук». Автор книжки «За руку з гостем», поетичної книжки «Рибниця», разом з Артемом Сенчилом – автор поетичної книжки-діалогу «Раптівка. Зворотній бік землі», разом з Миколою Шкрібляком автор книжки науково-експедиційних нарисів «Гуцульський ліжник: дискурс через віки», разом з Русланою та Петром Кіреєвими – упорядник джерелознавчої книжки «Марко Черемшина у спогадах, документах та матеріалах». Перу Іванни Стеф'юк належать також роман «На хітанці», повісті «Близиця» та «Вітер над курултаєм» тощо. Захоплюється верховою їздою і писанкарством. Залюблена у життя і свою роботу, переконана: світ у всьому взаємний. Фотомодель, учасниця зйомок Руслана Трача «Інчий світ», Іллі Перогана «Ретро-історія», Євгена Томина «Обличчя літератури» та інших. Як фотомодель представлена у двох номерах канадського культурологічного журналу «Разом» (видається українцями Канади). Живе і працює в Чернівцях.

Дихало снігом.
Паморозь, паморозь гори мерезала,
Травами бігла.
Це – листопадна рапсодія, пошепки.

Це – інтермеццо.
А сентименти назвемо як?
Мабуть, що
Вадами
Серця.

Дещо привиділось,
Дещо надумалось,
Дещо наснилось.
Серце ходило відкрите по осені,
Та й застудилось.

***

Як небо хитнулось раз золоте –
То афини сивно
З мохів показалися
Нам, молодим,

І нам було дивно.
Бо ранок леліткою блиснув,
Ліси
Йому мерехтіли.
Насильних афин тугі
пацьоркі...
Розмова невміла..
І ранок – не ранок,
Бо небо таке,
Бо ліс,
Бо...
а най це.
Вистукує серце мале-трепітке,
Як в зайця,
Як в зайця.
Де родяться афини
Й камінь росте,
Де гори
В туманах,
Всімхається небо –
Таке золоте,
Аж.. банно.

***

Будимире, буде мир?
Де заграва червониться,
Коням вороним не спиться,
Ані вершникам.

І так
Серед поля терпне мак,
Серцевина й'го червона.
Птице Божа, я не годна

Сокотити ці поля.
Розхиталася земля
Круг старого веретенця
І спрядаю аж із серця,

Аби було полотно,
Поділене, як водно,
Раз – на крижму, два – на душу.
Кінь приносить день, то й мушу

Допрядати для основ.
Каже сонце: час пішов.
– Будимире, буде мир?
Хоч надію дай – не знак...
– Так.

* Будимир – прадавня назва півня, сонячного птаха

ПИСАНІ ДЗВОНИ

В синьому небі, темному небі

Днина холоне.
Сходяться душі, легко гойдають
Писані дзвони.
Поки безхмар'я, поки безлюддя,
Поки, поки..
Ритмом прадіда гойкає в горах
Спокій,
Спокій..
Блее маржинка в іншому світі,
Зріють хмари.
Не всокотити двом дітвакам
Всеї отари..
Вечір заноситься,
Дід в гадку проситься,
Сон солоний.
Бамкають спогадом
З хмари найближчої
Дзвони,
... дзвони.
Садам стуманеним
Легко так близиться
Сивий човен...
– А покажися рідним надовше..
– Я не годен...
– Як тобі в хмарах, дідику?
– Влежано.
Небом чорним
Дивно розписані
б'ються-калатають
Дзвони,
Дзвони..

РАПТІВКА

Я – то така раптівка, що навіть
гори вигоїть.
Бурі боки каменю вичинить, як
кожух.
Кажуть, вода і скеля світ у мо-
литві вистоять.
Кажуть, що душу людську має
не кожен дух.
Гори мої й туманові – дощ їм
ковтки втамовує,
Знаєш, а я не з каменю.
Але то невимовне є.
Впали дощі молоками в душу
гори вдосвіта.
Нащо мене відгадуєш, в лісі, де
гляба просвіту?
Збігла вода скелями,
Як молоденька дівка.
Серед лісів настояних
Сива душа раптівки.
*Раптівка – гірська злива

: ГОЛГОТА ЛІСУ:

ще до того як слово було
коли ліс ще все: вид: я: чим був
і все: чую: чим
незнищенна краса не знала тліну
та ліс почув: а: вся сам: от: нім
бо ні: кому було розповісти про
рай той
(тому і слова ще не було)
заплакав ліс від самоти нестерп-
ної від смутку невимовного
і сльози його зерна: ми стали
по: сі: я: в ті зерна і за: коло:
сила: ся вся земля
людьми
зраді: в ліс і щедрим був на
дари для людини кожної
та йшли віки і люди
не просто забули про свого твор-
ця а й стали вбивати його дітей...
нещасні не розуміють
що цим і себе знищують

: ЗРУБАНІ ЛІСИ ЛЮДЕЙ:

СНИТЬСЯ?!: штабелями везуть
зрубані ліси людей
а дерева спокійно займа-
ються свої: ми буденними

БРАТ ДЕРЕВ (ІЗ КНИГИ БУКА)

Олександр Букачюк – поет, член НСПУ, керівник «літературної студії «Бистринь» ім. Нестора Чира», засновник та співорганізатор «БІДЕНКО-ФЕСТУ».

Лауреат Івано-Франківської міської премії ім. Івана Франка. Активіст Майдану. Кореспондент «UA: Карпати». Автор книг поезії «Мадонна Майдану (Очікування Різдва)» та «Мадонна Миру (революція духу)». Поезії перекладені білоруською мовою.

справа: ми з людських рук
роблять руків'я для сокир
а з залізних хребтів гнуч-
ких стовпів – бензопили,,,

та десь тут у цих хащах
народиться дерев'яний спа-
ситель дерев і людей
хто розіпне його на собі?

: FAGUS СЕРЦЯ:

в моє серце вкорінений бук
він розрісся щедро-шир: око
сягаючи вітамі
хмаровиння душ
і скільки б його не рубали
і скільки б його не пиляли
він знову і знову росте-виростає
зі швидкістю світла очей і серцець
і горне людей до грудей

: БРАТ ДЕРЕВ:

(інструкція споглядання)
я брат дерев
тому радію
віти вКРИЛИся пір'ям снігу
дерева стали крилатими
ангельський колір їх
святочно світить
випромінюючи внутрішнє
світло сніжинок
і вечір не вечір – аномально ве-
лика тінь

безмежного спалаху
на дні ви: дим: ого
на уМовній поверх-
ні не: з: рим: ого
я брат дерев
тому радію
але і людина
тож наМАГаюсь
втовкмачити те
що й без мене мали б побачити
не сліпі зрячі
відКЛЮЧІть розум
позбудьтесь його
злочинно-матЕРІИньської
опіки
просто ВІДЧУЙТЕ побачивши:
дерева – крилаті
дерева – земні архангели
та не літають
небо до них
прилітає
саме
PS: чим більше зрубаних дерев
тим менше неба на землі

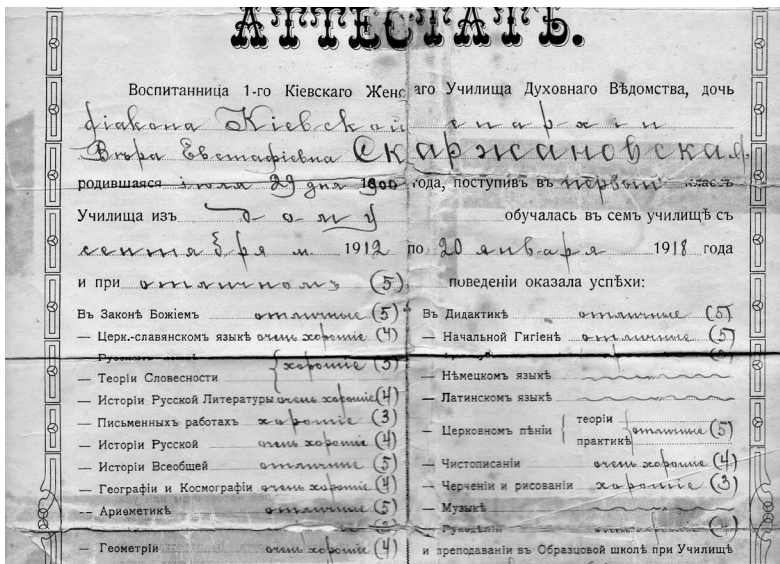
ПРО ЩО РОЗПОВІВ АТЕСТАТ СТОЛІТНЬОЇ ДАВНИНИ

Перебираючи домашній архів, я натрапив на цікавий документ – атестат моєї бабусі Мітулінської (в дівочтві – Скаржановська) Віри Євстафіївни про закінчення в 1918 році 1-го Київського жіночого училища духовного відомства. Захотілося більше дізнатися про освіту, яка надавалася в таких закладах, і зазирнути в ту далеку епоху.

Одним із типів навчальних закладів, що існували на території України у другій половині XIX століття, були жіночі училища духовного відомства. Відкриття їх було пов'язане зі значним збільшенням у 60-і роки XIX століття кількості храмів православної церкви після ліквідації греко-католицької та послаблення ролі римокатолицької церков. До цього система духовної освіти передбачала виховання дітей духівництва винятково чоловічої статі. Завданням жіночих духовних навчальних закладів була підготовка майбутніх дружин для священнослужителів – «благочестивих дружин і освічених матерів, які могли б сприяти моральному вдосконаленню православного духівництва, а через нього власне і самого народу». Саме тоді під заступництвом Імператриці створювалися в багатьох епархіях духовні училища для дівчаток, дітей священнослужителів. Створені училища належали до середніх навчальних закладів, але виховання дівчаток духовного звання дуже відрізнялося від виховання у світських училищах.

Євстафій Якович Скаржановський

Атестат Віри Скаржановської

Історія 1-го Київського жіночого училища духовного відомства починається з жовтня 1861 р. Училище розмістилося в Кловському палаці, який був побудований у 1756 році. За час існування палацу в ньому розміщувалися різні заклади. Спочатку хазяйнувала друкарня Києво-Печерської лаври, потім тривалий час тут був військовий шпиталь; у 1811–56 рр. – Перша чоловіча гімназія; до Жовтневого перевороту 1917 р. – Перше жіноче училище духовного відомства. Під час війни 1917–1920 років палац був зруйнований. У 1930 р. його відбудували. З 1982 р. це Музей історії Києва, а 2003 р. в ньому розмістився Верховний суд України.

Примітною є інформація про училище, розміщена в довіднику «Весь Юго-Запад» за 1913 р. Окрім стандартної інформації: «Липки, вул. Єлисаветинська, 5; прийом від 11-ої години ранку до 2-ої години дня», впадає в око, що там подано інформацію мало не про всіх викладачів та персонал обслуги. Кожен зі співробітників училища виконував чітко відведену для нього функцію, і за цим суворо стежили. Середня кількість вихованок у Київському духовному училищі становила близько 125 осіб, що значно перевищувало кількість учнів в аналогічних закладах в інших епархіях України.

Керівництво духовних училищ здійснювала вчительська Рада (голова Ради протоієрей Прозоров Григорій Якович), у складі якої були начальниця училища (Каменська Ольга Василівна), інспектори класів і представники духівництва. Начальниця училища обов'язково мусила мати православне віросповідання, педагогічний досвід та бездоганну репутацію. Її кандидатура остаточно затверджувалася священним Синодом.

Вихователів призначала керівниця училища з наступним затвердженням наданих канди-

датур Радою училища. Вони, як і начальниця училища, мусили мати «бездоганно чистий послужний список». Найчастіше вихователями (класними дамами) ставали самі випускниці духовного училища.

Щоб краще зрозуміти побут і правила, за якими жили жіночі духовні училища, варто проаналізувати спогади однієї з вихованок. Життя училища починалося рано. Годині о четвертій ранку вставали чергові по господарству вихованки старшого класу і йшли на кухню. Кухня вирізнялася зразковою чистотою: столи закривалися білими скатертками; мідний посуд, начисто вичищений, блищав на полицях. Із дзвінком, що підіймав учениць із ліжка влітку о 6.00, взимку о 6.30 ранку, до кухні приходили чергові ви-

Марія Станіславівна Скаржановська

хованки середнього і молодшого класів, щоб приготувати столи для сніданку.

У перший час після вступу до училища молодші вмивалися, застеляли свої ліжечка, робили зачіски й одягалися під наглядом своїх «старших». У кожній «молодшої» була своя «старша». Так називалася вихованка старшого класу, яка мала такий самий но-

мер у своєму класі, як і дівчинка молодшого класу.

Одягнувшись, вихованки молодшого класу спускалися в супроводі своєї виховательки на нижній поверх будівлі училища і проводили півгодини до початку спільної молитви в рекреаційному залі. Тут вихователька ретельно оглядала їхній туалет, справність сукні й чистоту білизни (фартухи, рукавички і манішки вихованок були полотняні, білого кольору).

День начальниці училища починався майже одночасно з пробудженням училищного механізму. Чергові по господарству вихованки іноді мали нагоду вітатися з нею до спільної молитви на кухні чи в коморі. Вона питала у вихованки, що та робила вранці, супроводжуючи відповіді дівчинки зазвичай словами: «чудово, миленька!». Якщо ж вихованку не можна було похвалити, просто мовчала. І одне це мовчання, – позбавлення звичайного ласкавого: «чудово!» – було для вихованки, що завинила своєю поведінкою, гірше від суворих доган. Власне, догана від начальниці була найсуворішим із покарань, які практикувалися в училищі.

Після молитви вихованки снідали. Сніданок складався в скромні дні з чашки молока (теплого чи холодного, залежно від пори року), а в пісні – зі збитню (мед, розчинений у воді) на патоці, з доданням іноді до нього соку малини чи будь-яких інших ягід. Чай подавався лише у свята (!) і то один раз на день. Але з яким апетитом вихованки з'їдали цей сніданок! Яку кількість смачного чорного училищного хліба вони з'їдали при цьому! З їдальні виходили ситими і бадьорими. Уроки відбувалися в післяобідній час від 2-ї до 5-ї години дня. Після сніданку чергові починали виконувати свої обов'язки: в їдальні мили чашки і потім готували столи для обіду, в кухні чистили овочі і допомагали у приготуванні страв, роблячи все, що їм було до снаги, за вказівкою наставниці з господарства.

Ранкові години присвячувалися різноманітному рукоділлю. З самого першого дня вступу до училища дівчинка починала вчитися шити і в'язати. Але це заняття займало лише руки вихованок. Щоб і голова їхня не залишалася вільною, рукоділля завжди супроводжувалося читанням уголос по черзі. Промови починалися з докладного життєпису Святого дня, а опісля переходили до читання книжки, зазвичай обраної начальницею, або, з її дозволу, вихователкою з бібліотеки училища. Читання керували ті ж такі виховательки. О 12-й годині вихованки обідали в присутності начальниці училища. Обід складався

з двох страв, простих, але свіжих і смачно приготованих, за участю самих вихованок. Після обіду до 14-ої години дня був вільний час. Вихованки проводили його в рекреаційних залах узимку і в училищному саду влітку. О 14-й годині починалися уроки, що тривали до 17-ї. Подібно до того, як ранкові заняття рукоділлям супроводжувалися читанням уголос, так і впродовж уроків вихованки сиділи з легким в'язанням у руках (!). Це анітрохи не відволікало їх від уроку, навпаки: звичні і майже механічні рухи спиць сприяли підтримці уваги в класі під час півторогодинного уроку.

З перших років навчання в училищі викладався живопис. Деякі ікони училищної церкви були роботами учениць училища. Співочими були всі вихованки училища. Уже в молодшому класі дівчатка утворювали хор, і поступово, зростаючи і навчаючись співати, досягали досконалості.

На виразне читання прози і віршів звертали велику увагу. У старших класах вчили напам'ять зразкові, на думку вихователів, твори найкращих поетів. Завершувалося навчання о п'ятій годині, і вихованки йшли полуднувати: так називався другий вечірній сніданок в училищі. Полудень складався знову з молока в скромні і збитню в пісні дні. Нерідко подавався за полуднем лише чорний хліб і до нього квас та вода. З 18.00 починалося приготування уроків на завтрашній день. Усі учениці класу зазвичай ділилися попарно для спільного приготування уроків, причому найбільш здібні отримували найслабших дівчаток, а середні за успіхами дівчатка мали і для навчання приблизно однакового рівня здібностей подружку. Зазвичай і уроки готувалися всі також при зайнятих руках. Голова працювала, а руки робили свою справу. О 20.00 була вечір, що складався в скромні дні з супу, а в пісні – із супу і рідкої каші з олією. О 21.00 починалася молитва. Після молитви розходилися по спальнях. Але, перш ніж лягти в ліжко, дівчинка мала переглянути до завтрашнього дня свій туалет, скласти, гладко виправивши, свій полотняний одяг: фартух, рукавички і манішку. О 22.00 училище спало міцним сном. Начальниця засинала лише після того, як обходила всі спальні вихованок, і впевнювалася, що вся її родина спить мирним сном, набираючись силою на завтрашній трудовий день.

Повний курс навчання складав 6 років. Навчання в училищах здійснювалося за рахунок батьків та за рахунок училища (для дітей-сиріт). Інформація про те, за чий рахунок відбувалося навчання, відбивалася навіть у що-

річному довіднику «Пам'ятна книга Київської єпархії» за 1913 р. Щодо моєї бабусі це звучало так: «Успенської церкви м. Тетієва псаломщик (у сані диякона) Євстафій Якович Скаржановський 48 років, одружений, дітей – 6, двоє навчаються на кошти батька, інші малолітні, казенна платня 50 р.». В атестації про закінчення сказано, що випускник духовного училища «на підставі найвищого дозволу має право на звання домашньої вчительки з тих предметів, у яких отримані гарні успіхи». Деякі вихованки далі навчалися в університетах, але таких було дуже мало. Більшість випускниць створювали сім'ї, ставали домашніми вчительками чи викладали у світських і духовних середніх навчальних закладах. Перший досвід викладання закладався під час навчання вихованок старших класів у Зразковій школі при училищі. Оцінка про цей період навчання відбивалася в атестації окремим рядком. Зі зворотного боку атестата була детально розписана інструкція про правила подальшої педагогічної діяльності випускниці.

З моменту відкриття жіночі духовні училища не могли забезпечити можливість усім охочим навчатися в них. Дефіцит місць відчувався протягом усього часу існування цих

Родина Скаржановських

училищ. У цьому сенсі сестрам моєї бабусі пощастило – Ольга і Зінаїда в різні роки закінчили це саме училище, а їхній брат Іван – Києво-Подільське духовне училище.

Доньки священнослужителів приходили в стіни духовних училищ 12-річними. Важко, мабуть, було розлучатися з рідною домівкою. Багато в чому завдяки старанням і по-справжньому батьківському піклуванню наставників, це розставання було не таким болісним. Непомітно минали трудові будні в училищі, приводячи дівчинку від дня знайомства з училищем до дня його закінчення і виходу в доросле життя.

Тарас МІТУЛІНСЬКИЙ,
член НСЖУ і НСКУ

НЕВДЯЧНИЙ ПАСИНОК УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

У російській історичній науці цій доволі контраверсійній фігурі відводиться особливе місце. Адже Василь Шульгін був присутній при зреченні царя Ніколая II імператорського престолу, опосередковано був співучасником організації вбивства одіозного Григорія Распутіна, безпосередньо впливав на рішення Тимчасового уряду в найдраматичніші для влади дні й місяці 1917 року.

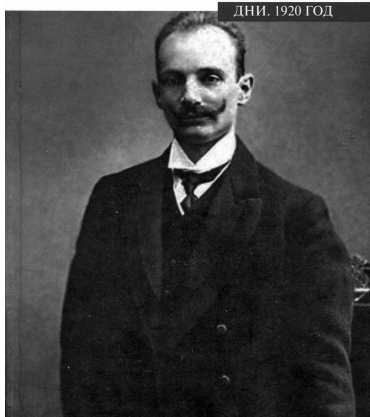
Тарас ГОЛОВКО

А ще задовго до цих буремних подій зажив сумної слави видавця чорносотенної газети «Киевлянинъ» монархічного спрямування, що існувала понад півстоліття у третьому за значенням місті імперії, а також був у «партії війни» при обранні до Державної думи.

Він залишив по собі чимало спогадів, які з дивною регулярністю публікуються московськими видавництвами, коли на горизонті замайчає якась дата з його біографії.

От і тепер в одному з московських видавництв з'явилися друком мемуари «Василий Шульгін. Дни. 1920 год», які, власне кажучи, можна було б і проігнорувати (ну не наш це герой!), якби не цікава обставина. Виявляється, Василь Віталійович Шульгін насправді є Василем Дмитровичем Пихном, який від народження був не росіянином, а українцем!

Вже давно не таємницею став той факт, що Василь Шульгін є незаконнонародженим дитям Марії Костянтинівни і викладача історії в Київському інституті благородних дівоч, росіянина за походженням Віталія Шульгіна. Насправді життя йому дав, як переконливо доведено сучасними дослідниками його родоводу, професор політекономії Дмитро Іванович Пихно – місцевий укра-

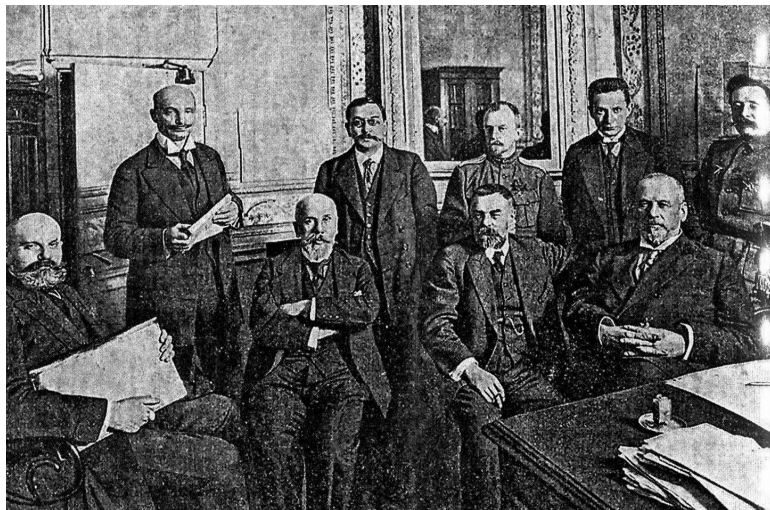

Фрагмент палітурки російського видання

їнець, таємний коханець матері Василя Шульгіна. У тому, що це справді так, можна пересвідчитись, прочитавши неопубліковані записи, збережені в архівах. Саме там Василь Шульгін натякає на те, що змушений носити чуже прізвище, а мав би носити зовсім інше...

Парадоксальна річ: будучи ревним захисником самодержавства, російським націоналістом до нутра кісток, відвертим антисемітом і одним з ідеологів Білого руху, що видно з книги спогадів про події 1920 року на півдні України (саме туди Василь Шульгін змушений був тікати від більшовиків і петлюрівців), його свідомо притлумлена українськість все одно проривалась назовні, особливо тоді, коли для нього вирішувалося питання життя і смерті.

Так було спочатку під Одесою, а потім на території Румунії, де він опинився разом із залишками регулярного білого війська після розгрому червоною кавалерією. У найбільш критичні дні, коли від холоду, голоду, поранень та інфекційних захворювань буквально на очах почали масово гинути солдати й офіцери Добровольчої армії, Василю Шульгіну, як пише він у спогадах, приснився віщій сон: наснилася жінка, яку він благав українською мовою (!) поряту-

Тимчасовий комітет Державної думи. Другий ліворуч – В. Шульгін.

вати власних дітей від загибелі... Напевне, Боже провидіння тоді, у 20-му, відвернулося від Шульгіна, бо його улюблений син Олексій помирає від ран буквально в нього на руках через відсутність медичної допомоги в забутому Богом румунському селі. Ця втрата найріднішої людини для Шульгіна стала лише прелюдією до великих життєвих випробувань у роки поневірянь, спочатку у вимушеній еміграції, а згодом у сталінській в'язниці, де він опиниться після гарно спланованої операції з його викрадення агентами СМЕРШу з території Сербії у 1944 році.

Після винесення вироку за антирадянську діяльність у вигляді позбавлення волі на 25 років Василь Шульгін відсидить у в'язниці половину терміну і буде звільнений за амністією у 1956 році. Судячи з того, що він скінчив свій життєвий шлях у віці 98 років, десятиліття неволі зовсім не позначилося на його міцному здоров'ї.

Василь Шульгін тримає газету «Киевлянинъ» з текстом «Отречение Николая II. 2 марта 1917 года»

Повертаючись до книги спогадів «Василий Шульгін. Дни. 1920 год», варто згадати один принциповий момент, що вкрай негативно характеризує автора мемуарів. Перед пам'яттю тисяч білих офіцерів, безжально закатованих і таємно розстріляних більшовицьким ЧК після окупації Одеси, Севастополя, Сімферополя, вкрай цинічний вигляд мають розмірковування автора про майбутній державоустрій більшовицької Росії. Виявляється, для Шульгіна-шовініста важливим було не людське життя як абсолютна цінність у цьому світі, а відновлення Леніним-Троцьким-Сталініним кордонів російської імперії, що існували за часів царату; обрання більшовиками нового імператора – Генерального секретаря ЦК РКП (б); відбудова правлячим режимом вертикалі влади, яка підпорядковувала б центру всі без винятку національні окраїни велетенської імперії.

Не слід забувати, що саме Василь Шульгін у прямому значенні слова культивував асиміляцію як дієвий інструмент внутрішньої національної політики за часів правління Александра III і Ніколая II. Обраний до Державної думи від Волинської гу-

бернії, він так затуманив голову місцевому населенню, що воно у вірнопідданському чаді масово підписувало листи підтримки на адресу останнього російського царя, щоб той не зрікався імператорського престолу. Василь Шульгін уславився і «цікавою» методикою факультативного викладання української мови для дітей української меншини Одеси, коли там встановилася влада білих. Охочих її знати після цього значно поменшало, що викликало невимовне захоплення у шовіністично налаштованого вищого військового керівництва Добровольчої армії.

У сусідній Росії історично складалося, що найбільшим її патріотом у всі часи був не звичайний російський мужик з провінційної глибинки, талановито описаний у літературних творах Тургенєвим, Аксаковим, Некрасовим або Достоевським, а іноронець, що, як відданий пес, вірою і правдою служив своєму господарю. І Василь Шульгін – українець за походженням – не став винятком. Саме про таких, як він, Олександр Олесь колись написав віршовані рядки, що й досі яtringяють душу непогамовним болем: «Свої – серця нам виривали, Чужі – тесали нам хрести, А ми дивились і не знали, Куди нам з цвинтаря іти...» (вірш «Ми не плакали»).

Після тривалих років відсидки у сталінських застінках Шульгін решту життя провів в обласному місті Владівірі, в малометражній квартирі, що більше нагадувала собачу буду, аніж барські хорони колишнього депутата Державної думи Російської імперії. Радянська влада, образно кажучи, дала йому дихати, але не розкошувати, пильно контролюючи кожен крок свого ворога.

У мемуарах Шульгіна одна характерна деталь постійно колола око. У всіх своїх спогадах, написаних до і після згаданого року, автор свідомо уникає називати себе українцем, ніби наслідуючись, величає себе хохлом, а край, де народився, Хохляндією. Ось ця мімікрія на національному підґрунті ставить його в один ряд із такими суперечливими історичними фігурами, як Іван Іскра та Василь Кочубей, Іван Ніс та Гнат Галаган, а ближче до нашого часу – Юрій Коцюбинський і Олександр Пархоменко, Василь Боженко та Ярослав Галан. Усім їм притаманний, тією чи іншою мірою, феномен зрадництва, що завдав шкоди українській нації у найкритичніші моменти її становлення. Про нього, як переконують останні події в Україні, слід пам'ятати завжди, оглядаючись на біографію того ж Василя Шульгіна, який насправді виявився не сином, а пасинком українського народу.

ПРО ТАЄМНЕ ІСНУВАННЯ «ВІДНАЙДЕНОГО РАЮ» УЛАСА САМЧУКА...

Національна ідея та визвольна боротьба в малій прозі Уласа Самчука стали окремою темою обговорення з нагоди Дня гідності і свободи серед педагогів (керівників гуртків) Центру дитячої та юнацької творчості № 5 Харківської міськради під час семінару-практикуму, присвяченого формуванню ключових компетентностей вихованців на основі активного навчання.

Саме таємне існування «Віднайденного раю» в одноіменному оповіданні стало своєрідним відкриттям творчої спадщини відомого письменника, редактора і журналіста, громадського діяча ХХ століття, чие ім'я через більшовицьку ідеологію було викреслене з української історії, літератури й культури, журналістики та публіцистики.

Нинішні дорослі та молодші читачі дуже обмежені в часі. Читати повісті й романи може дозволити собі не кожен. Тоді можемо пошукати в інтернеті аудіокнижки? Теж нормальний альтернативний варіант. Хоча й це доступно не кожному: або є дефіцит часу, або інтернет залишається розкішшю. Тому, зважаючи на власний педагогічний, журналістський і читачий досвід, я запропонував дещо інше: ознайомлення з малою прозою Уласа Самчука. Особисто мене глибоко вразив саме сюжет «Віднайденного раю». Своєю легкістю і філософськими роздумами, іронією та сміливістю, відвертістю й таємничістю подій.

На перший погляд – проста невігана життєва історія, що зворушує вчинками героїв. Не відбувається сенсацій, немає щасливого фіналу, проте відчувається жадоба автора до глибини пізнання людських сердець... Не переказуватиму докладно сюжет, щоби не зіпсувати «апетит» читача. Бо й сам спробував глибоко осмислити й відчути ті книжкові сюжетні сюрпризи, що глибоко вразили.

Насмілюся провести невеличкий творчий експеримент. Ті шість сторінок тексту, які до цього пережив самостійно та в колі учнів під час занять, запропонував читачам-педагогам. Прочитавши, кожен по черзі, вибрані фрагменти сюжету, вони змогли висловити власну думку про малу прозу Уласа Самчука. Були й деякі критичні відгуки. Мовляв, оглядово не можна вивчити творчість цього автора. Пролунали й запитання щодо публіцистики 1941–1943 років, коли Улас Самчук побував у рідній Україні під час німецької окупаційної влади. То за кого він виступав: за Союз чи за Німеччину? Утім, сьогодні не варто судити однобічно. Бо тодішні й нинішні реалії є доволі суперечливими. Скажімо, чи міг Улас Самчук бути пророком на своїй Батьківщині, чи то просто такий збіг, говорячи в одній зі статей про Європу, що доля України бути разом із Німеччиною? Бо то є серце Європи?! Але ж сьогодні Британія виходить зі складу ЄС, а Німеччина підтримує свої лідерські позиції: політичні, економічні, культурні. І чимало

проектів у сучасній Україні реалізуються завдяки грантам Німеччини. «Особисто дійшла такого висновку, що сюжети Уласа Самчука, про якого ми дізналися у Харкові вперше, є цікавими й актуальними сьогодні. Реально дискусії та дебати є складною формою для популяризації творчості. Хоча, з іншого боку, неоднозначна тема, жодного не залишить байдужим, це цікаво» – ділиться враженнями Вікторія Герасименко, методист вищої категорії ЦДЮТ № 5 Харківської міськради.

Про героїзм наших днів Дорослі глибоко в серці залишаються дітьми. Хоча у філософсько-літературних інтерпретаціях ці умовні грані буття якось непомітно зникають. І що тоді нам залишається?

Визвольна боротьба у цьому творі виражена не відверто, а дещо приховано для вдумливого читача. Якщо ж хочемо більше дізнатися про його патріотичні погляди, то можна почитати публіцистичну статтю «Героїзм наших днів». «Ми говорили багато про героїзм: героїчно жити, героїчно, безкомпромісно змагатися». На переконання автора, героїзм наших днів доволі прозаїчний, бо треба активно включитися у життя. «Той герой, хто не лише візьме в руки рушницю, щоб десь героїчно загинути... але й умітиме викликати до життя нові удосконалення, які фактично підготують ґрунт до правдивої перемоги...». Також Улас Самчук акцентує увагу на необхідності підготовки для суспільства фахівців кожної професії, а не лише політичних лідерів, на яких заглядається молодь.

«Господарство і праця» та «Героїзм наших днів»... Ці твори, можливо, сьогодні приємно здивують нас своєю незаполітизованістю. Бо, на думку автора, героїзм сьогодні виражений у копійчій повсякденній праці кожного з нас, незалежно від політичної орієнтації. Це можна назвати тими цінностями художньої літератури, що мають сьогодні нас поєднати і згуртувати навколо ідеї відновлення країни: політичного, правового, матеріально-технічного, культурного і духовного.

Усамітнівшись із книгою, знову почав шукати існування того «віднайденного раю» вже у публіцистиці. Стаття «Господарство

і праця» дає привід для роздумів і пошуку паралелей із сьогоденням: на переконання Самчука, не може бути національної, політичної зрілості без повсякденної праці, без усебічно розбудованого і раціонально використовуваного народного господарства. Говорячи сучасною мовою, йдеться про повноцінне функціонування економіки країни.

«Полювання» за справжніми книжками або про аспекти сучасного читання...

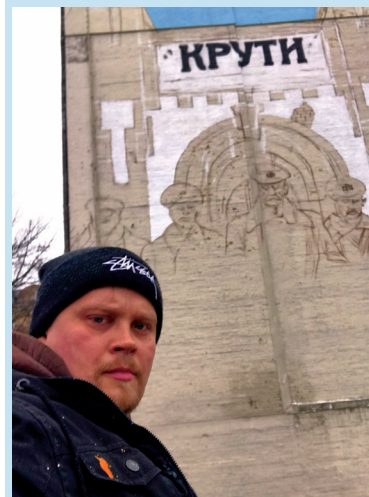
До речі, про саме читання. Сьогодні багато з нас потроху стали забувати, коли востаннє тримали в руках справжню книжку. Автору цього журналістського дослідження дуже хотілося продемонструвати собі та іншим, що любов до книги ще не згасла серед широкого загалу. Увечері послухав в інтернеті роман «Марія», який розповідає про життя, знайомства, зустрічі й кохання селян того часу, в 13-му розділі про Голодомор 1932–33 років. Проте сучасні інформаційні ресурси й технології не замінять справжньої книжки. Тієї живої книж-

ки, що створює можливості для змістовного спілкування про вічне, духовне і земне. Та маємо не надто радісні державницькі реалії в царині культури. Наприклад, у харківських бібліотеках дуже мало книжок Уласа Самчука: є роман «Волинь», а інших чомусь немає.

Пригадую, як днями мій пошук «Віднайденного раю» мав продовження у своєрідному «полюванні» за публіцистикою Уласа Самчука. Після занять я поспішав до харківської обласної універсальної бібліотеки. Приємна річ! Там на мене особисто чекав серйозний «Документ доби»: публіцистика Уласа Самчука 1941–1943 років, видання 2008 року Державного архіву Рівненської області та науково-редакційної групи області «Реабілітовані історією»...

Леонід ГАПЄЄВ,
керівник гуртка «Точка зору» ЦДЮТ № 5
Харківської міськради,
член Національної спілки журналістів
України
Фото автора

У КИЄВІ З'ЯВИТЬСЯ МУРАЛ, ПРИСВЯЧЕНИЙ БОЮ ПІД КРУТАМИ

Андрій ПАЛЬВАЛЬ

У центрі Києва, біля Палацу України, почалося створення муралу «Крути», присвяченого бою на залізничній станції Крути взимку 1918 року. Тоді сотні молодих людей – гімназистів, студентів та юнкерів – стали на захист України.

Художник проекту – Андрій Пальваль (творча група Kailas-V), відомий автор багатьох муралів в Україні та світі.

Мурал «Крути» стане третьою роботою художника, що висвітлює тематику боротьби українського народу за свою незалежність 100 років тому (перші мурали цієї серії у Києві – портрети Михайла Грушевського та Павла Скоропадського).

«Для мене особисто подія Крут – це подвиг молодих та нескорених, «Огонь запеклих не пече». Це свідомо загибель за власну країну, це свідомо самопожертва, – говорить художник Андрій Пальваль. – І це це сторічний урок нам сьогоднішнім, як треба боронити Вітчизну. Саме тому ми і вирішили розпочати малювати у грудні, щоб хоча б на мить синхронізуватися з хлопцями».

Мурал «Крути» – це спільний проект творців фільму «Крути 1918», Департаменту суспільних комунікацій КМДА, Печерської районної в місті Києві Державної адміністрації, громадської організації «Ай лав Юкрейн», проекту «Київські мурали», за підтримки компанії ТОВ «ВП «ПОЛІСАН».

Розташування муралу: вулиця Велика Васильківська, 111/113 – біля Палацу Україна, зі зваженим людським та автомобільним трафіком.

«Печерськ уже давно перетворився на стріт-арт галерею з відомих у всьому світі муралів, – зазначив голова Печерської районної в місті Києві Державної адміністрації Сергій Мартинчук. – Всі ці художні проекти я завжди підтримував і надавав усіляку допомогу в їх реалізації. І цей історичний мурал має постати на почесне місце в районній «стріт-арт скарбниці».

А з 7 лютого 2019 року можна буде побачити історію Крут на великих екранах – в Україні стартує показ фільму «Крути 1918».

Ганна БЕШКЕНАДЗЕ

